ΕΣΤΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

1886

[ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ]

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡ. 5—ΔΕΔΕΜΕΝΟΣ ΔΡ. 8

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπόλιτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΑΘΗΝΗΣΙ
Γ. ΚΑΣΔΟΝΗΣ, ΕΚΔΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Γραφεῖον τῆς Ἑστίας: Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ἀριθ. 32.
1886

Ἀριθ. 524 — Λεπτὰ εἴκοσι πέντε.

ΕΤΟΣ ΙΑ'.

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΑ' | Συνδρομὴ ἐτησία: Ἐν Ἑλλάδι γρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ γρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἀρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἑκάστου ἔτους καὶ εἶναι ἐτήσιαι. — Γραφεῖον διευθ. Ὁδὸς Σταδίου 32. | 12 Ἰανουαρίου 1886

ΚΟΛΟΜΒΑ

Διήγημα Προσπέρου Μεριμέ.

(Μετάφρασις Ν. Γ. Π.)

Γ'

Ἡ νὺξ ἦτο λαμπρά, ἡ σελήνη προσέπαιζεν εἰς τὰ κύματα, τὸ δὲ πλοῖον ἔπλεεν ἠρέμα, κινούμενον ὑπὸ μαλακῆς αὔρας. Τὴν μὶς Λυδίαν δὲν εἶχεν ὕπνος, ἀλλ' ἡ παρουσία βεβήλου ἐκώλυεν αὐτὴν νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἄρρητον ἐκείνην ἡδονήν, ἣν αἰσθάνεται κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τὸ ἱλαρὸν φῶς τῆς σελήνης πᾶν ἀνθρώπινον ὄν, ὅταν ἔχῃ ἡ ψυχή του καὶ σταλαγμὸν μόνον ποιήσεως. Ὅτε δὲ ὑπέθεσεν, ὅτι ὁ νέος ὑπολοχαγὸς θὰ ἐκοιμᾶτο ὕπνον νήδυμον, ἀφ' οὗ ἧκιστα ποιητικὴν εἶχε φύσιν, ἠγέρθη καὶ περιβληθεῖσα ἐπενδύτην ἐξύπνησε τὴν θαλαμηπόλον της καὶ ἀνῆλθε μετ' αὐτῆς εἰς τὸ κατάστρωμα. Οὐδένα ἄλλον εὗρεν ἐκεῖ, πλὴν τοῦ πηδαλιούχου, ὁ ὁποῖος ἐτραγῴδει εἶδος μοιρολογίου εἰς κορσικανικὴν διάλεκτον καὶ εἰς ἦχον ἄγριον καὶ μονότονον. Ἀλλ' ἐν τῇ νυκτερινῇ ἠρεμίᾳ ἡ παράδοξος ἐκείνη μουσικὴ εἶχεν ἰδιάζον θέλγητρον. Δυστυχῶς ἡ μὶς Λυδία δὲν ἐνόει ἐπακριβῶς τί ἔλεγε τὸ ᾆσμα. Μεταξὺ πολλῶν τετριμμένων φράσεων στίχος σθεναρὸς ἠρέθιζε σφόδρα τὴν περιέργειάν της· ἀλλ' εἰς τὰ κάλλιστα μέρη ἐπηκολούθουν ἰδιωτισμοὶ ἀκατάληπτοι εἰς αὐτήν. Ἐνόησεν ὅμως, ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ φόνου· διότι ἀναριθ ἠκούοντο κατάραι κατὰ φονέων, ἀπειλαὶ ἐκδικήσεως καὶ ἐγκώμια τοῦ θανόντος. Ἐδυνήθη νὰ ἀπομνημονεύσῃ στίχους τινὰς μόνον, ὧν ἐπιχειρῶ τὴν μετάφρασιν:

...Τὴν ὄψι του δὲν ἄλλαζαν οἱ λόγχες, τὰ κανόνια.
Ἦταν 'ς τὴ μάχη γελαστός, 'σὰν 'μέρα τ' ἀλωνάρι.
Ἦταν ἐφτέρι γλήγορο, τοῦ σταυραητοῦ συντρόφι,
'ς τοὺς φίλους μέλι, 'ς τοὺς ἐχθροὺς 'σὰν θάλασσα ἀφρισμένη.
Ἀπὸ τὸν ἥλιο κι' ὑψηλός, γλυκὸς 'σὰν τὸ φεγγάρι.
Αὐτὸν ποῦ τρέμαν οἱ ἐχθροί, κ' ἐφεύγαν ἀπ' ἐμπρός του,
οἱ συντοπίταις βάρεσαν μὲ προδοσιὰ 'ς τοῖς πλάταις,
καθὼς ὁ σκύλος Βίττολος τὸν Κόρσο τὸν Σαμπιέρο,[1]
γιατὶ νὰ ἰδοῦν τὴν ὄψι του δὲ βάσταγε ἡ ψυχή τους.
...Ἀπάν' ἀπ' τὸ κρεβάτι μου, ἐκεῖ 'ψηλὰ 'ς τὸν τοῖχο,
κρεμάστε τὸ παράσημο, ποῦ πῆρα τιμημένα.
Ἔχει ταινία κόκκινη, 'σὰν τὸ 'πουκάμισό μου.
Φυλάχτε τὸ παράσημο, ποῦ πῆρα τιμημένα,
φυλάχτε τὸ πουκάμισο, 'ς τὸ αἷμα βουτημένο,
νὰ τἄθρῃ ὁ γιός μου 'σὰν ἐρθῇ ἀπὸ τὰ ξένα μέρη.
Γιὰ τοῖς δυὸ τρύπαις ποῦ θὰ ἰδῇ μέσ' 'ς τὸ 'πουκάμισό μου,
εἷς ἄλλου τὸ 'πουκάμισο ν' ἀνοίξῃ ἄλλαις δύο.
Καὶ πάλι δὲν θὰ δικηωθῶ καὶ δὲν θὰ ἡσυχάσω!
Θέλω τὸ χέρι 'πῶρρηξε, τὸ μάτι ποῦ στοχάσθη,
θέλω τὴν ἄνομη καρδιὰ ποῦ τὸ κακὸ βουλήθη...

Ὁ ναύτης διέκοψεν αἰφνιδίως τὸ ᾆσμα. «Διατὶ δὲν ἐξακολουθεῖς, φίλε μου;» τὸν ἠρώτησεν ἡ μὶς Νέβιλ.

Ὁ ναύτης ἔδειξε διὰ νεύματος ἄνθρωπόν τινα, ἀναβαίνοντα ἐκ τοῦ κύτους εἰς τὸ κατάστρωμα· ἦτο δὲ οὗτος ὁ Ὄρσος, ἀνελθὼν ἵνα ἀναπνεύσῃ καθαρὸν ἀέρα.

«Τελείωσαι, σὲ παρακαλῶ, τὸ μοιρολόγι σου, εἶπεν ἡ μὶς Λυδία. Μοῦ ἀρέσει ὑπερβολικά.»

Ὁ ναύτης κύψας πρὸς αὐτὴν εἶπε ταπεινῇ τῇ φωνῇ: «Δὲν θέλω ἐγὼ νὰ δώσω *ρεμπέκκο* εἰς κανένα.

— Τί νὰ δώσῃς;»

Ὁ ναύτης δὲν ἀπεκρίθη, ἀλλ' ἤρχισε νὰ συρίζῃ.

«Σᾶς κατέλαβα ἐπ' αὐτοφώρῳ θαυμάζουσαν τὴν Μεσόγειόν μας, μὶς Νέβιλ, εἶπεν ὁ Ὄρσος, προσελθών. Ὁμολογήσατε, ὅτι τόσῳ λαμπρὰ σελήνη δὲν ὑπάρχει ἀλλαχοῦ.

— Δὲν παρετήρουν τὴν σελήνην, ἀλλ' ἔκαμνον μελέτας τῆς κορσικανικῆς διαλέκτου. Ὁ ναύτης αὐτὸς ἐτραγῴδει μοιρολόγιον τραγικώτατον, τὸ ὁποῖον ὅμως διέκοψεν εἰς τὸ καλλίτερον μέρος.»

Ὁ ναύτης ἔκυψε, προσποιηθεὶς ὅτι ἤθελε νὰ παρατηρήσῃ τὴν πυξίδα, καὶ ἐτράβηξεν ἀποτόμως τὸν ἐπενδύτην τῆς μὶς Νέβιλ. Προδήλως ἐζήτει νὰ φανερώσῃ, ὅτι ἠδυνάτει νὰ τραγῳδήσῃ τὸ μοιρολόγιον, παρόντος τοῦ ὑπολοχαγοῦ Ὄρσου.

«Τί ἐτραγῴδεις λοιπόν, Πάολο Φραντζῆ; ἠρώτησεν ὁ Ὄρσο· κάμμιαν *βιλλάταν* ἢ *βότσερον*;[1] ἢ δεσποσύνη τὰ καταλαμβάνει καὶ ἤθελε νὰ ἀκούσῃ τὸ τέλος.

[1]) Βλ. Filippini βιβλ. XI.—Τὸ ὄνομα τοῦ Βίττολο, ὅπερ κατέστη συνώνυμον τοῦ προδότου, ἐμπνέει ἀκόμη μέχρι τοῦδε ἀποστροφὴν εἰς τοὺς Κορσικανούς.

[1]) Ὅταν ἀποθάνῃ τις ἐν Κορσικῇ, μάλιστα δ' ὅταν δολοφονηθῇ, τίθεται ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἐπὶ τραπέζης, αἱ δὲ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἢ ἐν ἐλλείψει τοιούτων γνώριμαι ἢ καὶ ξέναι γυναῖκες, γνωσταὶ διὰ τὴν ποιητικὴν εὐφυΐαν των, αὐτοσχεδιάζουσι παρόντος πολυαρίθμου ἀκροατηρίου, ἔμμετρα μοιρολόγια εἰς τὸ ἐγχώριον ἰδίωμα. Αἱ τοιαῦται γυναῖκες ὀνομάζονται vocératrici, ἢ κατὰ τὴν κορσικανικὴν προφορὰν, bu-

— Τὸ ξέχασα, Ὄρσ' Ἀντώνη,» εἶπεν ὁ ναύτης. Καὶ συγχρόνως ἤρχισε νὰ ψάλλῃ μὲ δυνατὴν φωνὴν ἓν τροπάριον.

Ἡ μὶς Λυδία ἤκουσεν ἀπροσέκτως τὸ τροπάριον, καὶ δὲν ἐπέμεινε νὰ τραγῳδήσῃ ὁ ναύτης τὸ μοιρολόγιον· ἐπεφυλάσσετο ὅμως νὰ ἐξετάσῃ βραδύτερον, ὅπως πληροφορηθῇ τί ταῦτα ἐσήμαινον. Ἀλλ' ἡ θαλαμηπόλος της, ἐκ Φλωρεντίας καταγομένη, δὲν ἐνόει περισσότερον ἀπὸ τὴν κυρίαν της τὸ κορσικανικὸν ἰδίωμα, εἶχεν ὅμως καὶ αὐτὴ περιέργειαν νὰ μάθῃ. Στραφεῖσα λοιπὸν πρὸς τὸν Ὄρσον, πρὶν προφθάσῃ ἐκείνη νὰ τὴν ἐμποδίσῃ διὰ νεύματος ἢ χειρονομίας, «Καπετάνιε, τὸν ἠρώτησε, τί θὰ εἰπῇ δίνω ῥιμπέκκο; [1])

— *Ῥιμπέκκο!* εἶπεν ὁ Ὄρσος· πᾶς Κορσικανὸς θεωρεῖ τοῦτο ὕβριν θανάσιμον· εἶναι μομφὴ ὅτι δὲν ἐξετέλεσεν ὀφειλομένην ἐκδίκησιν. Καὶ τίς σᾶς ἀνέφερε τὸ *ῥιμπέκκο*;

— Χθὲς εἰς τὴν Μασσαλίαν, ἔσπευσε νὰ ἀποκριθῇ ἡ μὶς Λυδία, ὁ πλοίαρχός μας ἀνέφερεν αὐτὴν τὴν λέξιν.

— Καὶ περὶ τίνος ἦτο ὁ λόγος; ἠρώτησεν ὁ Ὄρσας τεταραγμένος.

— Ὦ! μᾶς διηγεῖτο μίαν παλαιὰν ἱστορίαν... τῶν χρόνων τοῦ... ἄ! ναί, νομίζω ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς Βανίνας Ὀρνάνου.

— Ὁ θάνατος τῆς Βανίνας, ὑποθέτω, δεσποσύνη, δὲν σᾶς ἐνέπνευσε παραπολλὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἡμέτερον ἥρωα, τὸν ἀνδρεῖον Σαμπιέρον;

— Καὶ νομίζετε ἡρωϊκὸν τὸ κατόρθωμά του;

— Τὸ ἔγκλημά του δικαιολογοῦσι τὰ ἄγρια ἤθη τῶν χρόνων ἐκείνων· καὶ ἔπειτα ὁ Σαμπιέρος εἶχε πόλεμον λυσσώδη πρὸς τοὺς Γενουησίους· ποίαν πίστιν θὰ εἶχον εἰς αὐτὸν οἱ συμπολῖταί του, ἂν δὲν ἐτιμώρει ἐκείνην, ἡ ὁποία ἐζήτει νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τοὺς Γενουησίους;

— Ἡ Βαννίνα, εἶπεν ὁ ναύτης, ἔφυγε χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ ἀνδρός της· ὁ Σαμπιέρος ἔκαμε καλὰ καὶ τὴν ἔπνιξε.

— Ἀλλ' ἔφυγεν, εἶπεν ἡ μὶς Λυδία, διὰ νὰ σώσῃ τὸν σύζυγόν της, ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν ὑπῆγε νὰ ζητήσῃ τὴν χάριν του ἀπὸ τοὺς Γενουησίους!

— Ζητοῦσα χάριν παρὰ τῶν ἐχθρῶν του τὸν ἐξύβριζεν! ἀνεφώνησεν ὁ Ὄρσος.

— Καὶ νὰ τὴν φονεύσῃ ὁ ἴδιος! ἐξηκολούθησε λέγουσα ἡ μὶς Νέβιλ. Τί τέρας ἦτο αὐτός!

— Εἰξεύρετε ὅτι τὸ ἐζήτησεν ἡ ἰδία ὡς χάριν νὰ φονευθῇ ἀπὸ αὐτόν. Τέρας θεωρεῖτε καὶ τὸν Ὀθέλλον, δεσποσύνη;

— Δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιον! ἐκεῖνος ἦτο ζηλότυπος, ἐν ᾧ ὁ Σαμπιέρος τὴν ἐφόνευσεν ἐκ ματαιοδοξίας.

— Καὶ μήπως δὲν εἶναι ματαιοδοξία καὶ ἡ ζηλοτυπία; Ἀλλ' εἶναι ἡ ἐξ ἔρωτος ματαιοδοξία καὶ ἴσως θὰ τὴν κρίνετε ἐπιεικῶς; ἀποβλέπουσα εἰς τὸ αἴτιον, τὸ προκαλοῦν αὐτήν;»

Ἡ μὶς Λυδία τὸν ἐκύτταξεν ἀγερώχως, καὶ εἶτα ἠρώτησε τὸν ναύτην πότε θὰ φθάσωσιν εἰς τὸν λιμένα.

«Μεθαύριον, εἶπεν ἐκεῖνος, ἂν δὲν ἀλλάξῃ ὁ καιρός.

— Ἐπεθύμουν νὰ εἴμεθα φθασμένοι ἀπὸ τώρα εἰς Αἰάκειον, διότι ἤρχισα νὰ βαρύνωμαι τὸ πλοῖον.»

Καὶ ἐγερθεῖσα ἔκαμεν ὀλίγα βήματα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, στηριζομένη εἰς τὸν βραχίονα τῆς θαλαμηπόλου της. Ὁ Ὄρσος ἔμεινεν ἀκίνητος πλησίον τοῦ πηδαλίου, ἐν ἀμηχανίᾳ εὑρισκόμενος καὶ μὴ εἰξεύρων ἂν ἔπρεπε νὰ συμπεριπατήσῃ μετ' αὐτῆς, ἢ μᾶλλον νὰ παύσῃ ὁμιλίαν, ἡ ὁποία πιθανῶς τὴν δυσηρέστει.

«Ὡραία κοπέλλα, μὰ τὴν Παναγίαν! εἶπεν ὁ ναύτης· ἂν ὅλοι οἱ ψύλλοι τοῦ κρεβατιοῦ μου τῆς ἔμοιαζαν δὲν θὰ ἔβγαζα ἀμιλιά, ὅταν θὰ μ' ἐτσιμποῦσαν!»

Ἡ μὶς Λυδία ἤκουσεν ἴσως τὸ ἀφελὲς τοῦτο ἐγκώμιον τοῦ κάλλους αὐτῆς καὶ ἐπειράχθη, διότι σχεδὸν παραχρῆμα κατῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνά της. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀπῆλθε καὶ ὁ Ὄρσος. Ἅμα οὗτος ἀπεμακρύνθη τοῦ καταστρώματος καὶ ἀνῆλθε πάλιν ἡ θαλαμηπόλος, ἡ ὁποία ὑποβαλοῦσα τὸν ναύτην εἰς ἀνάκρισιν λεπτομερῆ ἐκόμισεν εἰς τὴν κυρίαν της τὰς ἑπομένας πληροφορίας· ὅτι ἡ *μπαλλάτα*, ἣν δὲν ἐτελείωσεν ὁ ναύτης, ἕνεκα τῆς παρουσίας τοῦ Ὄρσου, συνετέθη ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ συνταγματάρχου Δέλλα Ῥέββια, πατρὸς τοῦ ἐν λόγῳ ὑπολοχαγοῦ, δολοφονηθέντος πρὸ δύο ἐτῶν. Ὅτι ὁ ναύτης οὐδόλως ἀμφέβαλλεν, ὅτι ὁ Ὄρσος ἐπανήρχετο εἰς τὴν πατρίδα του, *διὰ νὰ πάρῃ τὸ αἷμά του πίσω*, κατὰ τὴν φράσιν του, καὶ ἐβεβαίου ὅτι μετ' ὀλίγον ἔχομεν νὰ ἴδωμεν *γωπὸ κρέας* εἰς τὸ χωρίον Πετρανέραν. Ὁ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, ὁ αὐθέντης ὁ Ὄρσος διενοεῖτο νὰ φονεύσῃ δύο ἢ τρεῖς ἀνθρώπους, περὶ ὧν ὑπῆρχεν ὑπόνοια ὅτι ἦσαν οἱ δολοφόνοι τοῦ πατρός του, καὶ οἱ ὁποῖοι ναὶ μὲν κατηγγέλθησαν καὶ συνελήφθησαν ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' εὑρέθησαν λευκότεροι χιόνος καὶ ἀπελύθησαν, «ἐπειδὴ καὶ τὰ εἶχαν φτειασμένα μὲ δικαστὰς καὶ δικηγόρους, μὲ νομάρχην καὶ χωροφύλακας.

— Δὲν εἶναι πλέον δικαιοσύνη εἰς τὴν Κορσικήν, προσέθηκεν ὁ ναύτης, καὶ ἔχω περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς ἓν καλὸν τουφέκι, παρὰ εἰς ὅλα τὰ δικαστήρια. Ὁποιος ἔχει ἐχθρὸν πρέπει νὰ ἐκλέξῃ ἓν ἀπὸ τὰ τρία S.» [1])

Αἱ σπουδαῖαι αὗται πληροφορίαι μετέβαλον ἐπαισθητῶς τοὺς τρόπους καὶ τὰς διαθέσεις τῆς μὶς Λυδίας πρὸς τὸν ὑπολοχαγὸν Δέλλα Ῥέββια. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης παρίστατο ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς ῥωμαντικῆς Ἀγγλίδος, ὡς σημαντικὸν ὑποκείμενον· τὸ δὲ ἄφροντι ἦθός του, τὸ ἀνεπιτήδευτον τῶν τρόπων του καὶ ἡ φαιδρότης αὐτοῦ, ἅτινα ἐν ἀρχῇ τὴν εἶχον δυσμενῶς προδιαθέσῃ, ἐξελαμβάνοντο νῦν ὑπ' ἐκείνης ὡς βαθεῖα ὑπόκρισις ψυχῆς δραστηρίου, μὴ ἀποκαλυπτούσης ἐξωτερικῶς τὰ συνταράσσοντα αὐτὴν αἰσθήματα. Ὅθεν ἐθεώρει τοῦτο πρόσθετον προτέρημα τοῦ Ὄρσου, ὁ ὁποῖος τῇ ἐφαίνετο ἄλλος Φιέσκος, κρύπτων μεγαλεπίβολα σχέδια ὑπὸ τὸ πρόσχημα κουφότητος. Καίτοι δ' ὁ φόνος δύο ἢ τριῶν καθαρμάτων δὲν εἶνε ἔργον τοσοῦτον λαμπρόν, ὅσον ὁ ἀγὼν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, ὅμως καὶ ἡ ὡραία ἐκδίκησις εἶνε πάντοτε ὡραία· ἄλλως δὲ εἰς τὰς γυναῖκας δὲν ἀρέσκει νὰ ἦναι ὁ ἥρως καὶ πολιτικὸς ἀνήρ. Τότε κατὰ πρῶτον ἡ μὶς Νέβιλ παρετήρησεν ὅτι ὁ νέος ὑπολοχαγὸς εἶχε πολὺ μεγάλους ὀφθαλμούς, λευκοὺς ὀδόντας, κομψὸν ἀνάστημα, καὶ τὴν προσήκουσαν μόρφωσιν καὶ συμπεριφορὰν ἀρίστην. Τὴν ἑπομένην ἡμέραν συνδιελέχθη συχνάκις μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ συνομιλία του τὴν κατεγοήτευσε· τὸν ἠρώτησε περὶ πλείστων πραγμάτων τῆς πατρίδος του, ἐκεῖνος δ' ἀπεκρίνετο πάντοτε μετὰ πολλῆς χάριτος. Ἀποδημήσας, ἐν ἡλικίᾳ ἀπαλῇ, ὅπως σπουδάσῃ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὸ λύκειον, εἶτα δ' εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν, ἐτήρησεν ἐν τῇ φαντασίᾳ του τὴν εἰκόνα τῆς Κορσικῆς ἐστολισμένην μὲ ποιητικὰ χρώματα. Ὁσάκις ὡμίλει περὶ τῶν ὀρέων, περὶ τῶν δασῶν αὐτῆς, περὶ τῶν παραδόξων ἠθῶν τῶν κατοίκων, κατελαμβάνετο ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ. Τὴν λέξιν ἐκδίκησιν πολλάκις ἀνέφερεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐν ταῖς διηγήσεσιν αὐτοῦ, διότι ἀδύνατον εἶναι ὁμιλῶν τις περὶ Κορσικανῶν νὰ μὴ κατακρίνῃ ἢ νὰ μὴ δικαιολογήσῃ τὸ παροιμιῶδες πάθος των. Ἡ μὶς Νέβιλ ἐξεπλάγη οὐκ ὀλίγον ἀκούσασα τὸν Ὄρσον νὰ καταδικάζῃ γενικῶς καὶ ἀπολύτως τὰ ἀδιάλλακτα τῶν συμπολιτῶν του μίση· ὅμως προσεπάθει νὰ δικαιώσῃ τοὺς χωρικούς, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ *βενδέττα*, ὅ ἐστιν ἡ ἐκδίκησις εἶναι ἡ μονομαχία τῶν πτωχῶν. «Τοῦτο εἶναι ἀληθέστατον, προσέθηκε, διότι τοῦ φόνου προηγεῖται πάντοτε κανονικὴ πρόκλησις. *Φυλάττου καὶ φυλάττομαι*, εἶναι ἡ καθιερωμένη φράσις, ἣν λέγουσιν οἱ ἐχθροί, πρὶν στήσωσιν ἐνέδρας κατ' ἀλλήλων. Πλειότεροι φόνοι γίνονται εἰς τὸν τόπον μας, εἶπε, παρὰ εἰς τὰ ἄλλα μέρη· ἀλλ' οὐδέποτε ἐξώθησε τοὺς κατοίκους εἰς τὸ ἔγκλημα σκοπὸς ποτατός. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔχομεν πολλοὺς φονεῖς, ἀλλὰ κλέπτην οὐδένα.»

Ὁσάκις ἔλεγε τὰς λέξεις ἐκδίκησιν καὶ φόνον, ἡ μὶς Λυδία τὸν ἐκύτταζε μετὰ προσοχῆς, ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του τὸ ἐλάχιστον ἴχνος συγκινήσεως. Οὐσα ὅμως προκατειλημμένη καὶ πεποιθυῖα, ὅτι ὁ ὑπολοχαγὸς ἐκέκτητο σθένος ψυχῆς ἱκανόν, ὅπως μένωσιν ἀνεξιχνίαστοι αἱ βουλαί του εἰς τὰ ὄμματα πάντων, πλὴν μόνης αὐτῆς, ἐννοεῖται, ἐξηκολούθει νὰ ἔχῃ τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι ἡ σκιὰ τοῦ συνταγματάρχου Δέλλα Ῥέββια δὲν θὰ ἀναμείνῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν ἱκανοποίησιν, τὴν ὁποίαν ἀπῄτει.

Ἤδη ἦτο εὐδιάκριτος ἐκ τῆς ἡμιολίας ἡ Κορσική, ὁ δὲ πλοίαρχος κατωνόμαζε τὰ κυριώτατα μέρη τῆς παραλίας· καίτοι δὲ πάντα ἦσαν ἐντελῶς ἄγνωστα εἰς τὴν Λυδίαν, ἤκουεν ὅμως εὐχαρίστως τὰ ὀνόματά των· διότι εἶναι σφόδρα ἀνιαρὸν νὰ βλέπῃς τοποθεσίας καὶ νὰ ἀγνοῇς πῶς ὀνομάζονται. Ἐνίοτε διὰ τοῦ τηλεσκοπίου τοῦ συνταγματάρχου ἔβλεπον νησιώτην τινά, φοροῦντα καστανόχρουν ἔνδυμα καὶ ὡπλισμένον μὲ τουφέκιον, ἐπιβαίνοντα δὲ κοντοῦ ἵππου καλπάζοντος εἰς ἀνωφερεῖς δρόμους. Ἡ μὶς Λυδία ἐφαντάζετο, ὅτι πᾶς τοιοῦτος ἦτο φυγόδικος, ἢ ταὐλάχιστον υἱὸς τρέχων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν φόνον τοῦ πατρός του· ἀλλ' ὁ Ὄρσος τὴν ἐβεβαίου, ὅτι ἦτο εἰρηνικὸς χωρικός, πορευόμενος εἰς τὰ ἔργα του, καὶ ὅτι ἐκράτει τουφέκιον οὐχὶ τόσον ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἐπίδειξιν, ἐπειδὴ ἦτο ἀπαίτησις τοῦ ἐγχωρίου συρμοῦ, ἀπαραλλάκτως ὡς οἱ καλλωπισταὶ τῶν πόλεων κρατοῦσι κομψὸν ῥαβδίον. Καίτοι δὲ τὸ τουφέκιον εἶναι ὅπλον οὔτε τόσον εὐγενὲς οὔτε τόσον ποιητικόν, ὅσον τὸ ἐγχειρίδιον, ὅμως ἡ μὶς Λυδία ἰσχυρίζετο ὅτι ἁρμόζει περισσότερον εἰς τοὺς ἄνδρας ἀπὸ τὰ κομψὰ ῥαβδία, ἐνθυμουμένη ὅτι πάντες οἱ ἥρωες τοῦ λόρδου Βύρωνος φονεύονται διὰ σφαίρας καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ κοινοῦ καὶ τετριμμένου ἐγχειριδίου.

Μετὰ τριήμερον πλοῦν ἔφθασαν πλησίον τῶν Σαγγυναρίων νήσων, καὶ εἶδον πρὸ αὐτῶν ἀπλούμενον τὸν μεγαλοπρεπῆ τὴν θέαν κόλπον τοῦ Αἰακείου. Οὐχὶ ἀτόπως συγκρίνουσι τοῦτον μὲ τὸν ὅρμον τῆς Νεαπόλεως· καθ' ἣν μάλιστα στιγμὴν κατέπλεεν ἡ ἡμιολία εἰς τὸν λιμένα, ἐν

---

cerátrici, τὸ δὲ μοιρολόγιον καλοῦσι vocero, bucern, bucerati ἐν τῇ ἀνατολικῇ μέρει, ballata δὲ ἐν τῇ λοιπῇ νήσῳ. Ἡ λέξις vocero, καθὼς καὶ τὰ ἐκ ταύτης παράγωγα vocerar, voceratrice, παρεφθάρησαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ vociferare. Ἔνίοτε πολλαὶ γυναῖκες αὐτοσχεδιάζουσιν ἐξ ὑπαμοιβῆς, συχνάκις δὲ ἡ σύζυγος ἢ ἡ θυγάτηρ μοιρολογεῖ τὸν νεκρόν.

[1]) Rimbeccare ἰταλιστὶ σημαίνει ἐπαναπέμπειν, ἀπορρίπτειν, ἀποκρίνεσθαι προσβλητικῶς, εἰς δὲ τὸ κορσικανικὸν ἰδίωμα σημαίνει τὸ ἀθικασίᾳ ἀνεκδίζειν. Δίδουσι *ῥιμπέκκο* εἰς υἱὸν δολοφονηθέντος οἱ λέγοντες αὐτῷ ὅτι δὲν συνετελέσθη ἡ ἐκδίκησις τοῦ πατρός του. Τὸ *ῥιμπέκκο* θεωρεῖται ὡς πρόκλησις ὑβριστικὴ ἀνδρὸς μὴ ἀποπλύναντος τὸ χυθὲν αἷμα δι' ἄλλου αἵματος. Οἱ νόμοι τῶν Γενουησίων ἐτιμώρουν αὐστηρότατα τοὺς δίντας *ῥιμπέκκο*.

[1]) Ἐγχώριος φράσις, ἐννοοῦσα schiappetto, stilletto, stradu, ἤτοι τουφέκι, μαχαίρι, δρόμον (φυγήν.)

μακὶς φλεγόμενον καὶ περικαλύπτον διὰ καπνοῦ τὴν Πούνταν δὲ Γιράτο, ἐνθύμιζε τὸν Βεζούβιον, καὶ ηὔξανε τὴν ὁμοιότητα. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποτελεσθῇ πλήρης ἡ ὁμοιότης αὕτη ἔπρεπε νὰ εἶχον εἰσβάλῃ εἰς τὰ περίχωρα τῆς Νεαπόλεως τὰ στίφη τοῦ Ἀττίλα· διότι τὰ πάντα εἶναι νεκρωμένα καὶ ἔρημα πέριξ τοῦ Αἰακείου. Ἀντὶ τῶν κομψῶν ἐκείνων ἐργοστασίων, ἅτινα διαφαίνονται καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν, ἀπὸ τοῦ Καστελλαμάρε μέχρι τῆς Μισηνῆς ἄκρας, περὶ τὸν κόλπον τοῦ Αἰακείου βλέπεις μόνον στυγνὰς τὴν ὄψιν λόχμας καὶ ὄρη μαδαρά· οὔτε ἔπαυλίν τινα, οὔτε κατοικίαν. Σπαράδην μόνον ἐπὶ τῶν παρὰ τὴν πόλιν γηλόφων διακρίνονται μεμονωμένα ἐν μέσῳ τοῦ χλοεροῦ ἐδάφους λευκά τινα κτίσματα· εἰσὶ δὲ ταῦτα ἐπιτύμβιοι ναΐσκοι, οἰκογενειακοὶ τάφοι. Τὰ πάντα ἐν τῇ τοποθεσίᾳ ἐκείνῃ ἐνέχουσι σοβαρὸν καὶ πένθιμον κάλλος.

Ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως ἡ ἄποψις, μάλιστα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐπηύξανε τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίει ἡ ἐρημία τῶν περιχώρων. Οὐδεμία κίνησις κατὰ τὰς ὁδούς, ὅπου συναντᾷ τις μόνον εὐαρίθμους ἀνθρώπους ἀργούς, καὶ πάντοτε τοὺς ἰδίους. Οὐδεμία γυνή, πλὴν τινων χωρικῶν, αἵτινες ἔρχονται ἵνα πωλήσωσι τὰ προϊόντα των. Δὲν ἀκούονται οὔτε φωναὶ δυναταί, οὔτε γέλωτες, οὔτε ᾄσματα, ὡς ἐν ταῖς Ἰταλικαῖς πόλεσιν. Ἐνίοτε ὑπὸ τὴν σκιὰν δένδρου ἐν τῷ τόπῳ τοῦ περιπάτου φαίνεται δεκὰς ὡπλισμένων χωρικῶν χαρτοπαικτούντων ἢ θεωμένων τοὺς χαρτοπαικτοῦντας. Οὐδέποτε φωνάζουσιν οὗτοι, οὐδὲ ἐρίζουσιν· ἂν παροξυνθῶσι παίζοντες, ἀκούονταί τινες πιστολισμοί, οἱ ὁποῖοι προηγοῦνται πάντοτε τῶν ἀπειλῶν. Οἱ Κορσικανοὶ εἶναι σοβαροὶ καὶ σιωπηλοί. Τὴν ἑσπέραν ὀλίγοι τινὲς ἐξέρχονται, ὅπως ἀναπνεύσωσι τὸν καθαρὸν ἀέρα· ἀλλὰ πάντες σχεδὸν οἱ περιπατοῦντες ἐν τῇ μεγάλῃ ὁδῷ εἰσὶ ξένοι. Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου κάθηνται ἔμπροσθεν τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν των, καὶ ἕκαστος αὐτῶν φαίνεται ἐνεδρεύων, ὡς ἱέραξ ἐν τῇ φωλεᾷ του.

Δ'

Ἀφ' οὗ πρῶτον ἐπεσκέφθη τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ ἐγεννήθη ὁ Ναπολέων, ἀφ' οὗ διὰ τρόπου θεαρέστου ἢ μὴ ἔλαβεν εἰς ἀνάμνησιν τεμάχιον τοῦ καλύπτοντος τοὺς τοίχους χάρτου, ἡ μὶς Λυδία κατελήφθη τὴν δευτέραν ἀπὸ τῆς ἐλεύσεώς της ἡμέραν ἐξ ἀνίας ἀφορήτου, ὡς συμβαίνει εἰς πάντα ξένον ἐν χώρᾳ, ὅπου τὸ ἀκοινώνητον τῶν κατοίκων καταδικάζει αὐτὸν εἰς πλήρη ἀπομόνωσιν. Καὶ μετενόησε μὲν διὰ τὴν ἀπερισκεψίαν της, ἀλλὰ συλλογισθεῖσα ὅτι ἂν ἀνεχώρει ἀμέσως, θὰ παρεβλάπτετο ἡ φήμη της ὡς τολμηρᾶς ὁδοιπόρου, ἀπεφάσισε νὰ ὑπομείνῃ καὶ νὰ διέλθῃ τὰς ὥρας της ὡς ἐδύνατο κάλλιστα. Λαβοῦσα δὲ τὴν γενναίαν ταύτην ἀπόφασιν, παρεσκεύασε γραφίδας καὶ χρώματα, ἐπεδίασε διαφόρους τοποθεσίας τοῦ κόλπου, καὶ ἀπεικόνισε τὴν μορφὴν ἡλιοκαοῦς χωρικοῦ, ὅστις ἐπώλει μὲν πεπόνια, ὡς οἱ φιλήσυχοι κηπουροὶ τῆς Ἰταλίας, ἀλλ' εἶχε λευκὴν γενειάδα καὶ ὄψιν ἀγριωτάτου κακούργου. Ἐπειδὴ ὅμως πάντα ταῦτα δὲν ἐπήρκουν πρὸς διασκέδασιν αὐτῆς, ἐβουλήθη νὰ γυρίσῃ τὸν νεῶν τοῦ ἀπογόνου τῶν δεκανέων· καὶ δὲν ἦτο δύσκολον τοῦτο, διότι ἀντὶ νὰ ἐπιστρεψῇ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ χωρίον του, ὁ Ὄρσος προετίμα τὴν ἐν Αἰακείῳ διαμονήν, ἂν καὶ πρὸς οὐδένα τῶν ἐντοπίων εἶχε κοινωνίαν. Ἡ δὲ μὶς Λυδία ἀνεδέχθη τὸ εὐγενὲς ἔργον νὰ ἐξημερώσῃ τὴν ἀρεστέον ἐκείνην ἄρκτον καὶ νὰ πείσῃ τὸν Ὄρσον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ ἀπαίσια αὐτοῦ σχέδια, ἅτινα ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα του νὰ ἐκτελέσῃ. Ἀφότου ἔλαβε τὸν κόπον νὰ μελετήσῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ νέου, ἐσκέφθη, ὅτι θὰ ἦτο ἁμαρτία νὰ παρίδῃ αὐτὸν φερόμενον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας καὶ ὅτι ἐπίζηλον θὰ ἦτο κατόρθωμα τὸ νὰ φέρῃ εἰς θεογνωσίαν Κορσικανόν.

Διήρχοντο δὲ οἱ ἡμέτεροι ταξειδιῶται τὰς ἡμέρας των ὡς ἀκολούθως· ἀπὸ πρωΐας ὁ συνταγματάρχης μετὰ τοῦ Ὄρσου ἐκυνήγουν, ἡ δὲ μὶς Λυδία ἐζωγράφιζεν ἢ ἔγραφεν ἐπιστολὰς πρὸς φίλας της, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ δύναται νὰ χρονολογῇ τὰς ἐπιστολάς της ἐκ τῆς πρωτευούσης τῆς Κορσικῆς· περὶ τὴν ἕκτην ὥραν οἱ ἄνδρες ἐπανήρχοντο ἐκ τῆς θήρας, κομίζοντες ἀφθονωτάτην ἄγραν. Ἐδείπνουν, ἡ μὶς Λυδία ἐτραγῴδει, ὁ συνταγματάρχης ἀπεκοιμᾶτο, καὶ οἱ δύο νέοι παρέμενον συνδιαλεγόμενοι μέχρι βαθείας νυκτός.

Ἕνεκά τινος τόπου, ἀπαιτουμένου διὰ τὸ διαβατήριον, ἠναγκάσθη ὁ συνταγματάρχης Νέβιλ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν νομάρχην. Οὗτος δὲ πολλὴν αἰσθανόμενος πληξιν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν συναδέλφων του, ἐκ τοῦ μονοτόνου ἐν τῇ νήσῳ βίου, κατεχάρη μαθὼν τὴν ἔλευσιν Ἄγγλου πλουσίου, εὐκοινωνήτου καὶ θυγατέρα ἔχοντος εὐειδῆ. Ὅθεν ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ πολλῆς εὐπροσηγορίας, τὸν περιεποιήθη μεγάλως καὶ περιπλέον ἐπεσκέφθη αὐτὸν κατ' οἶκον μετ' οὐ πολύ. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐπισκέψεως ὁ μὲν συνταγματάρχης πρὸ μικροῦ δειπνήσας, ἦτο ἐξηπλωμένος ἀναπαυτικῶς ἐπὶ κλινοπῆρος, ἡ δὲ θυγάτηρ του ἐτραγῴδει, κρούουσα συγχρόνως παράχορδον κλειδοκύμβαλον· καὶ ὁ Ὄρσος ἔστρεφε τὰ φύλλα τοῦ τετραδίου τῆς μουσικῆς καὶ ἐκύτταζε τοὺς ὤμους καὶ τὴν ξανθὴν κόμην τῆς μουσουργοῦ. Ὅτε ἠγέρθη ὅτι ἦλθεν ὁ κ. νομάρχης, τὸ μὲν κλειδοκύμβαλον ἐσίγησεν, ὁ δὲ συνταγματάρχης ἠγέρθη, ἔτριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐσύστησε τὸν νομάρχην εἰς τὴν θυγατέρα του. «Δὲν σᾶς συνιστῶ τὸν κύριον Δέλλα Ῥέββια, εἶπε, διότι βεβαίως θὰ τὸν γνωρίζετε.

— Εἶναι ὁ κύριος ὁ υἱὸς τοῦ συνταγματάρχου Δέλα Ῥέββια; ἠρώτησεν ὁ νομάρχης, μετά τινος ἀμηχανίας.

— Μάλιστα, κύριε, ἀπεκρίθη ὁ Ὄρσος.

— Εἶχα τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζω τὸν κύριον πατέρα σας.»

Τὰ κοινὰ καὶ τετριμμένα θέματα τῆς συνομιλίας ἐξηντλήθησαν μετ' ὀλίγον. Ὁ συνταγματάρχης ἐχασμᾶτο συχνότατα χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ὁ δὲ Ὄρσος φιλελεύθερος ὢν δὲν ἠρέσκετο νὰ συνομιλῇ μετὰ δορυφόρου τῆς ἐξουσίας, καὶ μόνη ἡ Λυδία διὰ τῶν λόγων της συνετέλει εἰς τὸ νὰ μὴ χαλαρωθῇ ἡ συνδιάλεξις. Ἀλλὰ καὶ ὁ νομάρχης ἐφιλοτιμεῖτο νὰ μὴ ὑπολειφθῇ ταύτης καὶ προθύμως ηὐχαριστεῖτο εἰς ἄκρον ὁμιλῶν περὶ τῶν Παρισίων καὶ περὶ τοῦ μεγάλου κόσμου πρὸς γυναῖκα γνωρίζουσαν πάντα τὰ ἔξοχα πρόσωπα τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ὁμιλῶν δὲ παρετήρει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ τὸν Ὄρσον μὲ περιέργειαν ἀνεξήγητον.

«Τὸν κύριον Δέλλα Ῥέββια ἐν Γαλλίᾳ τὸν ἐγνωρίσατε;» ἠρώτησε τὴν μὶς Λυδίαν.

Ἡ δὲ μὶς Λυδία, ἐνδοιάζουσά πως, ἀπεκρίθη ὅτι τὸν ἐγνώρισεν ἐν τῷ πλοίῳ, δι' οὗ ἦλθεν εἰς Κορσικήν.

«Εἶναι νέος κατὰ πάντα ἀξιόλογος, εἶπεν ὁ νομάρχης μὲ σιγαλὴν φωνήν. Καὶ σᾶς εἶπε, προσέθηκεν ἀκόμη σιγαλώτερα, διὰ ποῖον σκοπὸν ἦλθεν εἰς τὴν Κορσικήν;»

Ἡ μὶς Λυδία, ἀναλαβοῦσα τότε τὸ σύνηθες αὐτῆς ἀγέρωχον ἦθος: «Δὲν τὸν ἠρώτησα περὶ τούτου, εἶπε· δύνασθε νὰ τὸν ἐρωτήσητε ὁ ἴδιος.»

Καὶ τότε μὲν οὐδὲν εἶπεν ὁ νομάρχης· ἀλλ' ἀκούσας μετὰ μικρὸν ὁρκιζοῦντα τὸν Ὄρσον ἀγγλιστὶ πρὸς τὸν συνταγματάρχην! «Θὰ ἐταξειδεύσατε εἰς πολλοὺς τόπους, κύριε, εἶπεν, ὡς φαίνεται. Βεβαίως θὰ ἐλησμονήσατε τὴν Κορσικήν... καὶ τὰ ἔθιμά της.

— Ἀληθῶς, ἤμην πολὺ μικρός, ὅτε ἔφυγον ἐκ τῆς Κορσικῆς.

— Εἰσθε ἀκόμη εἰς τὸν στρατόν;

— Εἶμαι ἐν διαθεσιμότητι, κύριε.

— Ἡ μακρά σας ὑπηρεσία ὅμως ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ θὰ σᾶς ἔκαμε καθ' ὁλοκληρίαν Γάλλον, δὲν ἀμφιβάλλω, κύριε.»

Καὶ τὴν τελευταίαν φράσιν ἐτόνισεν ἐπίτηδες.

Ὁ Κορσικανὸς δὲν ὑπολαμβάνει παραπολὺ κολακευτικὴν τὴν ὑπόμνησιν, ὅτι εἶναι πολίτης τοῦ μεγάλου Γαλλικοῦ ἔθνους. Οἱ Κορσικανοὶ θέλουσι νὰ ἀποτελῶσιν ἐθνότητα ἰδίαν, καὶ τὴν ἀξίωσιν ταύτην δικαιολογουμένην ἐπαρκῶς ἐκ τῶν ἰδιαζόντων ἠθῶν καὶ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτῆρος αὐτῶν οὐδεὶς δύναται νὰ θεωρήσῃ παράλογον. Ὅθεν πειραχθεὶς κάπως ὁ Ὄρσος εἶπε· «Μήπως νομίζετε, κύριε νομάρχα, ὅτι ὁ Κορσικανὸς διὰ νὰ γείνῃ ἔντιμος ἄνθρωπος εἶναι χρεία νὰ ὑπηρετήσῃ ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ;

— Οὐχί βεβαίως, εἶπεν ὁ νομάρχης, οὐδὲ διενοήθην κἂν τοιοῦτό τι. Ὁ λόγος μου εἶναι μόνον περὶ τῶν ἐθίμων τοῦ τόπου, ἐξ ὧν τινὰ δὲν εἶναι ὁποῖα ἡ διοίκησις ἐπεθύμει νὰ ἦναι.»

Εἶπε δὲ ταῦτα ὅσον ἐδύνατο σοβαρώτατα, τονίσας τὴν λέξιν ἔθιμον. Μετὰ μικρὸν δ' ἐγερθεὶς ἀπῆλθεν, ἀφ' οὗ πρότερον παρεκάλεσε τὴν μὶς Λυδίαν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν γυναῖκά του εἰς τὸ νομαρχεῖον.

Ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ: «Ἐχρειάζετο, εἶπεν ἡ μὶς Λυδία, νὰ ἔλθω εἰς τὴν Κορσικὴν διὰ νὰ μάθω τί ἐστι νομάρχης. Αὐτοῦ ἐδῶ ἡ συναναστροφή μοὶ φαίνεται ἀρκετὰ εὐχαριστος.

— Ἐγὼ ὅμως δὲν συμμερίζομαι τὴν γνώμην σας, εἶπεν ὁ Ὄρσος, καὶ μοῦ φαίνονται πολὺ παράδοξοι οἱ ἐπιτετηδευμένοι καὶ μυστηριώδεις τρόποι του.»

Ὁ συνταγματάρχης ἦτο βυθισμένος εἰς τὸν πρῶτον ὕπνον. Ἡ μὶς Λυδία στρέψασα πρὸς αὐτὸν τὸ βλέμμα καὶ βεβαιωθεῖσα ὅτι ἐκοιμᾶτο, εἶπε ταπεινώσασα τὰς φωνήν· «Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι δὲν εἶναι τόσον μυστηριώδεις, ὡς ἰσχυρίζεσθε, διότι ὑποθέτω ὅτι τὸν ἐνόησα.

— Εἰσθε ἀναντιρρήτως ὀξυδερκεστάτη, μὶς Νέβιλ· ἀλλ' ἂν εὕρετε νόημα εἰς τοὺς λόγους του, θὰ τὸ ὀφείλει ἐξ ἅπαντος εἰς ὑμᾶς.

— Αὐτὴ εἶναι φράσις τοῦ μαρκησίου τῆς Ματκαρίλλια νομίζω, κύριε Δέλλα Ῥέββια· ἀλλὰ θέλετε νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι δύναμαι νὰ ἀνακαλύπτω τὰ ἀπόκρυφα; Ἔχω κἄπως ὀδσιν μαντικῆς δυνάμεως καὶ εἰξεύρω τοὺς στοχασμοὺς ἐκείνων τοὺς ὁποίους καὶ βλέπω μόνον εἶδον.

— Ἀ Θεέ μου! μὲ τρομάζετε, Ἀφ' οὗ δύνασθε νὰ εἰσδύσητε εἰς τὴν διάνοιάν μου, δὲν εἰξεύρω ἂν πρέπει νὰ χαρῶ διὰ τοῦτο ἢ νὰ λυπηθῶ...

— Κύριε Δέλλα Ῥέββια, εἶπεν ἡ μὶς Λυδία ἐρυθριάσασα, δὲν εἶναι πολλαὶ ἡμέραι ἀφ' ὅτου γνωριζόμεθα. Ἀλλὰ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς βαρβάρους τόπους,—μὲ συγχωρεῖτε διὰ τὴν φράσιν, ... — εἰς βαρβάρους τόπους συνδέονται ταχύτερον αἱ φιλίαι ἢ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν πόλεων. Διὰ τοῦτο μὴ ἀπορήσητε, ἂν ὡς φίλη σᾶς κάμνω λόγον περὶ οἰκογενειακῶν ὁπωσδήποτε πραγμάτων εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι ἴσως ἄτοπον νὰ παρεμβαίνῃ ξένος.

— Ὦ! μὴ λέγετε αὐτὴν τὴν λέξιν, κυρία Νέβιλ· ὅσα περὶ φιλίας εἴπετε εἶναι καταλληλότερα καὶ πρωτεμότερα.

— Ὀφείλω λοιπὸν νὰ σᾶς ὁμολογήσω, κύριε Δέλλα Ῥέββια, ὅτι χωρὶς νὰ ἐρευνήσω ἡ ἰδία τὰ μυστικά σας, ἔμαθα τυχαίως ἐν μέρει αὐτά, καὶ τινα ἐξ αὐτῶν μὲ λυποῦσιν. Εἰξεύρω, κύριε, τὸ δυστύχημα, τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς τὴν οἰκογένειάν σας· ἤκουσα πολλὰ περὶ τοῦ ἐκδικητικοῦ χαρα-

κτῆρος τῶν συμπολιτῶν σας καὶ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐκδικοῦνται.... Δὲν ἤθελε ἀρά γε νὰ ὑποδηλώσῃ τοῦτο ὁ νομάρχης ;

— Εἶναι δυνατὸν νὰ νομίζετε, μὶς Λυδία!...» καὶ ὁ Ὄρσος ἐγένετο κάτωχρος, ὡς νεκρός.

—Ὄχι, κύριε Δέλλα Ῥέββια, ὑπολαβοῦσα εἶπεν ἡ Λυδία. Εἰξεύρω ὅτι εἶσθε εὐπατρίδης συναισθανόμενος ἐντελῶς τὰ ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα. Σεῖς αὐτὸς μοὶ ἔχετε εἴπῃ, ὅτι ἐν τῇ πατρίδι σας μόνος ὁ ὄχλος ἐμμένει εἰς τὸ ἔθιμον τῆς *βενδέττας*... ὅπερ ἐπεικῶς κρίνοντες θεωρεῖτε ὡς τρόπον μονομαχίας...

— Καὶ ἐνομίσατε λοιπὸν, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ γείνω ποτὲ δολοφόνος ;

— Ἐπειδὴ περὶ τούτου ὁ λόγος, κύριε Ὄρσο, θὰ ἐπείσθητε βεβαίως, ὅτι οὐδένα ἔχω περὶ ὑμῶν δισταγμόν, σᾶς ὡμίλησα δέ, ἐξηκολούθησε νεύουσα κάτω τοὺς ὀφθαλμούς, διότι ἐσκέφθην ὅτι ἐπανελθόντες εἰς τὴν πατρίδα σας, καὶ περιεστοιχισμένοι ἀπὸ προλήψεις βαρβάρους, θὰ εὐχαριστηθῆτε μανθάνοντες, ὅτι ὑπάρχουσιν οἱ τιμῶντες κατ' ἀξίαν τὸ θάρρος σας πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν τοιούτων προλήψεων.—Ἀλλ' ἀρκεῖ, εἶπεν ἐγερθεῖσα, ἂς μὴ γίνεται πλέον λόγος περὶ τοιούτων ἐλεεινῶν πραγμάτων· μοῦ προξενοῦσι κεφαλαλγίαν, ἄλλως δὲ καὶ ἡ ὥρα ἐπέρασεν. Ἐλπίζω ὅτι θὰ μὲ συγχωρήσατε δι' ὅσα εἶπα. Καλὴν νύκτα, κατὰ τὸν ἀγγλικὸν τρόπον.» Καὶ ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὴν δεξιάν.

Ὁ Ὄρσος ἔθλιψεν αὐτὴν συγκεκινημένος.

«Δεσποσύνη, εἶπε περιλύπως, σᾶς ὁμολογῶ, ὅτι ἐνίοτε αἰσθάνομαι νὰ ὑποκαίωσι τὴν ψυχήν μου τὰ ἔμφυτα πάθη τοῦ τόπου μου. Ὁσάκις συλλογισθῶ τὸν δυστυχῆ πατέρα μου... τότε ἀπαίσιοι στοχασμοὶ μὲ καταλαμβάνουσιν. Ἀλλ' ἕνεκα ὑμῶν ἀπηλλάγην αὐτῶν διὰ παντός. Σᾶς εὐχαριστῶ, σᾶς εὐχαριστῶ !»

Ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ· ἀλλὰ ἡ μὶς Λυδία ἔρριψε κοχλιάριον τεῖου, ὁ δὲ κρότος αὐτοῦ ἀφύπνισε τὸν συνταγματάρχην.

«Δέλλα Ῥέββια, εἶπεν οὗτος, αὔριον εἰς τὰς πέντε θὰ εἴμεθα διὰ τὸ κυνήγι. Νὰ ἔλθητε ἐγκαίρως.

— Μάλιστα, κύριε συνταγματάρχα.»

[Ἕπεται συνέχεια.]

Εἴν' οἱ θεοί, ὡς λέγει ὁ Ἐπίχαρμος,
γῆ, ἥλιος, ἀστέρες, ὕδωρ, ἄνεμοι·
ἀλλὰ φρονῶ πῶς μόνοι χρήσιμοι θεοί
εἶν' εἰς ἡμᾶς ὁ ἄργυρος καὶ ὁ χρυσός·
ἂν τοῖς ἐδρύσης εἰς τὸν οἶκόν σου βωμόν,
θὰ ἔχῃς παραχρῆμα ὅ τι εὐχηθῇς,
ἀγρόν, οἰκίας, δούλους, ἀργυρώματα,
κἀ' ὅ τι παθήσῃς· μόνον δέδε ἀφειδῶς,
καὶ τοὺς θεοὺς θὰ ἔχῃς ὑπηρέτας σου.

(Μένανδρος)

ΟΙ ΦΡΑΓΚΟΙ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ

ΥΠΟ Η. F. Tozer.

Μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τριῶν ἐτῶν καὶ ἡμίσεος ὁ Γουλιέλμος Σαμπλίττης ἀνεκλήθη εἰς Γαλλίαν ἕνεκα τῆς εἰδήσεως τοῦ θανάτου τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου καθίστατο ἀναγκαῖον νὰ παραστῇ αὐτοπροσώπως ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν κληρονομίαν του. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ υἱοὶ δὲν ἦσαν ἀκόμη ἐν ἡλικίᾳ, διώρισε τὸν ἀνεψιόν αὐτοῦ Οὔγον ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἢ βάϊλον ἐν Μωρέᾳ κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ καὶ ἔπειτα ἀπέπλευσεν εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλὰ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ, ὁ Οὔγος Σαμπλίττης ἀπέθανεν, εἰς δὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπηκολούθησεν ἀμέσως κατόπιν ἡ εἴδησις ὅτι ὁμοίως ἡρπάγη ὑπὸ θανάτου αὐτὸς ὁ Γουλιέλμος ἐν Ἀπουλίᾳ. Ἡ στιγμὴ ἦτο κρίσιμος διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρτισυστάτου καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ὠργανωμένου κράτους. Κατ' αὐστηράν τινα ἑρμηνείαν φεουδαλικῶν δικαίων, ὁ τοῦ Γουλιέλμου πρεσβύτατος υἱὸς κατέστη κληρονόμος τῆς ἡγεμονίας, ἀπέκειτο δὲ εἰς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ ἀντιπροσώπους αὐτοῦ νὰ στείλωσι πράκτορα αὐτῶν ὡς διοικητὴν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνηλικιότητός του. Ἐν δὲ μεταγενεστέρῳ χρόνῳ περιεφέροντο διηγήσεις, ἄλλως μὴ ἐπικυρούμεναι ὑπὸ τῆς αὐθεντικῆς ἱστορίας, καθ' ἃς ὁ Γοδοφρέδος Βιλλαρδουΐνος διωρίσθη τοποτηρητὴς καὶ κατώρθωσε διὰ δόλου ἢ βίας νὰ προλάβῃ τὸν ἀπαιτητὴν ἀπὸ τοῦ νὰ παρουσιασθῇ ἐντὸς τοῦ ὡρισμένου χρόνου. Ἀλλ' οἱ ἱππόται οἱ ὑπὸ τὸν Σαμπλίττην ὑπηρετήσαντες καὶ νῦν ἀπολαμβάνοντες τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων αὐτῶν συνησθάνθησαν ὅτι οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἢ παρ' ἀσθενοῦς χειρὸς διοίκησις ἤθελε ῥίψει αὐτοὺς εἰς τὸν ὄλεθρον, αὐτὸς δὲ ὁ Βιλλαρδουΐνος δὲν ἦτο δυνατὸν νἀφήσῃ νὰ ἐκφύγῃ ἡ εὐκαιρία τοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς οὗ τὴν ἵδρυσιν συνετέλεσεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Βέβαιον δ' εἶνε ὅτι ταῦτα παρουσιάσθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν ἄλλων τιμαριούχων ὡς ἀρχηγὸς αὐτῶν, καθότι ἤδη ἐν ἔτει 1210 εὑρίσκομεν αὐτὸν διοικοῦντα τὴν ἡγεμονίαν καὶ φέροντα τὸν τίτλον πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας. Ἡ δ' ἀνύψωσις αὐτοῦ ἤνεγκεν ἀμέσως καρπούς. Λέων ὁ Σγουρὸς, ὁ ἐν Κορίνθῳ κατὰ τῶν Φράγκων ἀμυνόμενος, ὅτε οὗτοι τὸ πρῶτον ἐπέδραμον κατὰ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τὸν βασιλέα Βονιφάτιον, εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, τὴν δὲ πόλιν ταύτην μετὰ καὶ τοῦ Ἄργους καὶ Ναυπλίου εἶχε καταλάβει ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ, ἀναθεὶς τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον, στρατηγὸν γενναῖον καὶ πεπειραμένον, ὅστις καὶ κατώρθωσεν ἐπί τινα χρόνον νὰ στρέψῃ τὸ ῥεῦμα τῆς τύχης ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Κατ' αὐτοῦ προεχώρησεν ἀμέσως ὁ Γοδοφρέδος, πείσας δὲ τὸν Ὄθωνα de la Roche, μέγαν κύριν τῶν Ἀθηνῶν, νὰ συστρατεύσῃ ἑαυτῷ, ἐπολιόρκησε τὴν Κόρινθον καὶ ἐξεπόρθησε τὴν πόλιν ταύτην· μετὰ δὲ ταῦτα, βοηθούμενος ὑπὸ βενετικῶν γαλερῶν, κατέλαβε τὸ ὀχυρὸν Ναύπλιον καὶ τέλος τὸ Ἄργος, συνθηκολογήσαν ἐν ἔτει 1212. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰ μόνα μέρη τῆς Πελοποννήσου τὰ μὴ ὑποκείμενα εἰς τοὺς ἀπὸ δυσμῶν κατακτητὰς ἦσαν ὁ λιμὴν τῆς Μονεμβασίας, κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς χερσονήσου, καὶ τὰ ὀρεινὰ διαμερίσματα τῆς Λακωνίας. Ὡς ἀνταμοιβὴν δὲ διὰ τὴν ἀρωγὴν αὐτοῦ πρὸς ἐπίτευξιν τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ὄθων de la Roche ἔλαβε τὸ Ἄργος καὶ τὸ Ναύπλιον ὡς τιμάριον, τὸ δὲ προνόμιον τοῦτο ἐπεφυλάχθη καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ. Καὶ ἡ Κόρινθος δὲ, ἥτις ἐγένετο ἕδρα Λατίνου ἀρχιεπισκόπου, ὡς ἐκ τῆς ἀπωκισμένης αὐτῆς θέσεως ἐξεχωρίσθη τοῦ ὑπολοίπου τῆς ἡγεμονίας. Οὕτω δέ, ἐπειδὴ καὶ ἡ Κορώνη μετὰ τῆς Μεθώνης κατείχοντο ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ἀμφότεραι αἱ χερσόνησοι τῆς Πελοποννήσου, ἥ τε βορειοανατολικὴ καὶ νοτιοδυτικὴ, εὑρίσκουσι μικρὰν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ φραγκικοῦ κράτους.

Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον ἡ ἡγεμονία ὠργανώθη ἐπὶ φεουδαλικῶν βάσεων· ἀλλ' ἐν ᾧ ἐν τοῖς λοιποῖς κράτεσι τοῖς ἱδρυθεῖσιν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἐν τῇ ἀνατολικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἡ διοίκησις διωργανώθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀσιζῶν τῆς Ῥωμανίας, συνταχθεισῶν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ, τοῦ καινοῦ τούτου κώδικος τῶν λατινικῶν κρατῶν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ ταῖς ὁμόροις αὐτῇ χώραις, ἐνταῦθα διερρυθμίσθη κατὰ τὰ συνήθεα τῆς Καμπανίας, εἰς ἣν χώραν ἀνῆκον ὅ τε Σαμπλίττης καὶ ὁ Βιλλαρδουΐνος. Κατὰ ταῦτα ἱδρύθη ἐν τῇ χώρᾳ ἀριθμός τις βαρωνιῶν, ὧν οἱ κύριοι εἶχον τιμάρια ἀφιερωθέντα αὐτοῖς κατὰ λόγον τῆς σημασίας τῆς θέσεως ἣν ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπερασπίσωσιν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου οὗτοι ὑποχρεοῦντο νὰ ὑπηρετῶσιν ἐφ' ὡρισμένον χρόνον ἑκάστου ἔτους ἔν τε τῇ φρουρᾷ καὶ ἐν ταῖς στρατείαις. Τὰς δὲ ὑποθέσεις τῆς ἡγεμονίας ἔμελλε νὰ διοικῇ παρλαμέντον, ἐν δὲ τῇ διοικήσει τῶν τῆς δικαιοσύνης τὰ δικαστήρια ἦσαν διερρυθμισμένα κατὰ τοὺς γαλλικοὺς θεσμοὺς, ἀλλ' αἱ Ἀσσίζαι τῆς Ῥωμανίας ἐγένοντο ἀποδεκταὶ ὡς ὁ νόμιμος κῶδιξ. Ὁ φυσικὸς σχηματισμὸς τῆς Πελοποννήσου, περιεχούσης πολλὰς κοιλάδας χωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων ὑφ' ὑψηλῶν ὀρέων, ἦτο ἐξαιρέτως πρόσφορος πρὸς τὸν φεουδαλικὸν ὀργανισμόν, ὡς τὸ πάλαι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀνεξαρτήτων πόλεων. Κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Ἀχαΐας ἱδρύθησαν δύο βαρωνεῖαι, ἡ τῆς Βοστίτζης ἐντὸς τοῦ στενοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἡ τῶν Πατρῶν ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀντίστοιχοι δὲ πρὸς αὐτὰς ἐν μέσῳ τῶν κατὰ τὴν μεσογαίαν ὀρέων ἔκειντο αἱ βαρωνεῖαι τῶν Καλαβρύτων καὶ τῆς Καλανδρίτζας. Ἡ χώρα τῆς Ἤλιδος ἀφιερώθη τῷ πρίγκιπι ὡς κτῆσις αὐτοῦ, ἡ δὲ κυριωτάτη αὐτῆς πόλις, ἡ Ἀνδραβίδα, κατέστη ἡ πρωτεύουσα τῆς ὅλης ἡγεμονίας· ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ὁ Βιλλαρδουΐνος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν, τὸ τιμάριον τῆς Καλαμάτας συνηνώθη μετ' αὐτῆς ὡς νόμιμος κτῆσις τῆς οἰκογενείας του. Ἀλλ' αἱ δύο σπουδαιότατα τῶν βαρωνειῶν ἦσαν ἡ Ἄκοβα καὶ ἡ Καρύταινα, εἰς ἃς ἀφιερώθησαν εἴκοσι τέσσαρα καὶ εἴκοσι δύο τιμάρια. Ἔκειντο δ' αὗται ἑκατέρωθεν ἐν τῇ τραχείᾳ ὀρεινῇ χώρᾳ τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀρκαδίας τῇ τότε καλουμένῃ Σκορτᾷ, ἥτις κατείχετο ὑπὸ φιλοπολέμου σλαβικῆς φυλῆς· αὕτη δὲ καὶ οἱ ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Ταϋγέτου οἰκοῦντες Μελιγγοὶ ἦσαν τὰ μόνα λείψανα τῶν Σλάβων ἐπιδρομέων οἵτινες ἐγκατέστησαν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχομένων τῶν μέσων αἰώνων. Ἦτο δὲ σημαντικώτατον διὰ τοὺς Γάλλους νὰ κρατῶσιν ἀνοικτὴν τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην ἐκ τῶν ἑδρῶν αὐτῶν ἐν τοῖς δυτικοῖς παραλίοις τῆς χερσονήσου πρὸς τὰ ἐνδότερα καὶ τὰς ἀνατολικὰς χώρας· ἐπὶ τούτῳ δὲ τῷ σκοπῷ τὰ δύο ταῦτα φρούρια ᾠκοδομήθησαν ἐν θέσεσι κραταιαῖς, ἡ μὲν Ἄκοβα πρὸς τὴν Ἤλιδα, ἡ δὲ Καρύταινα πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν ἢ Μεσαρέαν, ὡς αὕτη τότε ἐκαλεῖτο. Ἐν τῷ νοτίῳ μέρει τῆς χώρας ταύτης ἡ βαρωνεία τῆς Βελιγοστῆς ἐφρούρει τὰς πρὸς τὴν Μεσσηνίαν προσελεύσεις, ἡ δὲ τοῦ Νικλίου τὰς πρὸς τὴν Λακωνίαν· ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ μὲν Γεράκι κατὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ ὄρους Πάρνωνος ὠρθοῦτο πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Μονεμβασίας, ἡ Γριτζένα κατεῖχε τὰς ὀρεινὰς χώρας τῆς Μεσσηνίας καὶ ὁ Πασσαβᾶς, ὁ μάλιστα πάντων ἀπωκισμένος, κείμενος εἰς οὗ μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ Γυθείου, τοῦ ἀρχαίου λιμένος τῆς Σπάρτης, ἐκράτει τοῦ λακωνικοῦ κόλπου καὶ τῆς κυριωτάτης διὰ τῆς ἁλύσεως τοῦ Ταϋγέτου διόδου, δι' ἧς ἦτο δυνατὴ ἡ μετὰ τῆς Καλαμάτας συγκοινωνία. Πλὴν δὲ τούτων ἐγκαθιδρύθησαν διάφοροι ἐκκλησιαστικαὶ βαρωνεῖαι, ὧν ἑκάστη κατεῖχε τέσσαρα τιμάρια· τρία δὲ ἄλλα ὡρίσθησαν διὰ τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, ὧν οἱ μὲν Ναΐται ἔλαβον χώρας ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Ἤλιδι, οἱ δὲ ἱππόται τοῦ ἁγίου Ἰωάννου καὶ τὸ Τευτονικὸν τάγμα χώρας κειμένας παρὰ τὸν μεσσηνιακὸν κόλπον. Οἱ κάτοχοι τῶν τιμαρίων τούτων ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ τελῶσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὁμοίως ὡς καὶ οἱ ἄλλοι τιμαριοῦχοι, μόνον δὲ ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς ὑποχρεώσεως τῆς φρουρᾶς. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν ἀνεγνωρίζετο ὡς ὁ πρού-

χων τῆς ἡγεμονίας, θνήσκοντος δὲ τοῦ πρώτου βαρώνου τῆς πόλεως ταύτης, ἀνελάμβανε τὴν βαρωνείαν αὐτοῦ προστιθεμένην εἰς τὰ ὀκτὼ τιμάρια ἅτινα ἤδη εἶχον ὁρισθῆ αὐτῷ.

Ὁ Γοδοφρέδος Βιλλαρδουΐνος ἀπέθανε τῷ 1218, διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ πρεσβύτερος τῶν δύο υἱῶν του, Γοδοφρέδος ὁ Β'. Ὁ πρίγκιψ οὗτος εἶχε νυμφευθῆ ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν Ἀγνὴν Κουρτεναΐ, θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας Πέτρου, ἥτις καὶ μετέβαινε, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς μητρός της, τῆς αὐτοκρατείρας Ὑολάνθης, ἐκ Βρενδησίου εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὅτε δ' ἀφίκοντο εἰς τὸν λιμένα τοῦ Κατακώλου κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐδεξιώθη αὐτὰς φιλίως Γοδοφρέδος ὁ Α', ὁ γάμος μεταξὺ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου ἐτελέσθη πρὶν ἢ αἱ ἡγεμονίδες προχωρήσωσιν εἰς τὸν δρόμον των. Συνέπεια δὲ τοῦ γάμου τούτου ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος ἀναγνώρισις τοῦ Γοδοφρέδου Β', ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὡς πρίγκιπος τῆς Ἀχαΐας· οὗτος δ' ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τῆς οἰκογενείας του ὁ ποιησάμενος χρῆσιν νόμιμον τοῦ τίτλου τούτου, ὃν ὁ πατὴρ αὐτοῦ οὐδέποτε ἔφερεν. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ κατηναλώθη εἰς ἀγῶνα μετὰ τῆς ἐκκλησίας, ἐπαπειλούμενον ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ προκατόχου του. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῶν φεουδαλικῶν κρατῶν τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἐν γένει διερρυθμίσθησαν ἐν παρλαμέντῳ συνελθόντι τῷ 1210 ἐν Ῥαβεννίκᾳ περὶ τὰ νότια τῆς Θεσσαλίας κατὰ τρόπον λίαν εὐνοϊκὸν πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς παπικῆς ἕδρας· ἀλλ' ὁ Γοδοφρέδος Α' ἀπεποιήθη νὰναγνωρίσῃ τὴν σύμβασιν ταύτην καὶ ἄλλως δ' ἐφάνη διατεθειμένος νὰ περιορίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτε ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐκάλεσε τοὺς βαρώνους αὐτοῦ ὅπως παράσχωσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως τῆς χερσονήσου, ὁ κλῆρος ἀπεποιήθη νὰνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ, κηρύττων ὅτι δὲν ὑπεχρεοῦτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ὅτι τὰ τιμάρια αὐτοῦ ἐξῃρτηντο ἀπὸ μόνου τοῦ Πάπα. Ἀλλ' εἰς τὴν ἄρνησιν ταύτην Γοδοφρέδος ὁ Β' ἀντέταξε τὴν δήμευσιν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκκλησιαστικῶν κτήσεων· ὅπως δὲ δείξῃ τὸ ἀφιλοκερδὲς τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἐνεργείας μετεχειρίσθη τὰς ἐξ αὐτῶν προσόδους ὅπως κτίσῃ τὸ φρούριον Χλεμοῦτζι ἐπὶ θέσεως ὀχυρᾶς κατὰ τὸ δυτικώτατον ἀκρωτήριον τῆς ἀκτῆς τῆς Ἤλιδος. Τὸ φρούριον δὲ τοῦτο, εἰς οὗ τὴν ἀνέγερσιν ἐχρειάσθησαν τρία ἔτη, ἀπέβη θέσις ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν ἡγεμονίαν, καθότι ἔκειτο πλησιέστατα τῆς Ἀνδραβίδας, τῆς ἕδρας τῆς κυβερνήσεως, πρὸς δὲ ἐκράτει τοῦ λιμένος τῆς Γλαρέντζας, ἥτις ἦτο τὸ ἐγγύτατον σημεῖον διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ἐν Μωρέᾳ Φράγκων μετὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ὁ Γοδεφρέδος ἀφωρίσθη ἐπὶ ταύτῃ αὐτοῦ τῇ πράξει, ἀλλὰ καθ' οὓς χρόνους ἠγέρθη τὸ Χλεμοῦτζι ἡ θέσις τῆς λατινικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορίας κατέστη οὕτως ἐπισφαλὴς ὥστε ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπείσθησαν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συμφιλιώσεως, ὁ δὲ Πάπας Ὀνώριος ὁ Γ' ἠύδόκησε νὰποσύρῃ τὸν ἀφορισμὸν καὶ οἱ ἐπίσκοποι συγκατένευσαν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν ὑποχρεώσεων ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀποδόσεως τῶν τιμαρίων των. Ἄλλο δὲ μέγα συμβὰν τῆς ἡγεμονίας τοῦ Γοδοφρέδου Β' ὑπῆρξεν ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ἔτει 1236 στρατεία, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν πόλιν ταύτην κατὰ τῶν προσβολῶν δι' ὧν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στρατιῶν τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων. Ἐν τούτῳ δ' ὑπῆρξεν εὐτυχὴς, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες εἰς μάτην ἠγωνίσθησαν νὰ κατάσχωσι τὰ πλοῖα ἐφ' ὧν ἐπεβιβάσθησαν αἱ στρατιαὶ αὐτοῦ, οὕτω δ' ἠδυνήθη νὰποβιβάσῃ αὐτὰς σώας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης Βαλδουΐνος ὁ Β', ὁ ὕστατος τῶν ἐν Βυζαντίῳ Λατίνων αὐτοκρατόρων, ὅστις ἦτο γυναικάδελφος αὐτοῦ, παρεχώρησεν αὐτῷ τὴν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους κυριαρχίαν, ὁ δὲ Πάπας ἔδωκεν αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῇ μέρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων τῆς ἡγεμονίας πρὸς διατήρησιν ἑκατὸν ἱππέων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπηρετούντων τῷ αὐτοκράτορι. Οὕτω δὲ διὰ διαφόρων τρόπων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἡ Πελοπόννησος ἔτεινε νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ἣν τέως κατεῖχεν ἡ πόλις ἐκείνη, καθόσον τῆς ἐπαρχίας ταύτης ηὔξανε ταχέως ἡ σημασία ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ὀσημέραι αὐξουσαν παρακμὴν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπέθανε δὲ ὁ Γοδοφρέδος Β' τῷ 1245 ἄρξας τριάκοντα ἑπτὰ ἔτη· ἀποθανόντα δὲ ἄτεκνον διεδέξατο αὐτὸν ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Γουλιέλμος.

Ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουΐνος, ὁ τρίτος καὶ μέγιστος πρίγκιψ τοῦ οἴκου τούτου, εἶχε γεννηθῆ ἐν Καλαμάτᾳ καὶ ἑπομένως ἦτο ὁ πρῶτος τῆς γενεᾶς ὅστις ἠδύνατο νὰ κληθῇ Ἕλλην ἐκ γενετῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠδύνατο νὰξιώσῃ τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων του ὑπηκόων, ἅτε τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του γεννηθέντος ἐν Γαλλίᾳ. Ἐλάλει δ' οὗτος καὶ τὴν ἑλληνικὴν, τοῦθ' ὅπερ δὲν δύναται νὰ μαρτυρηθῇ καὶ περὶ τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ ἡγεμόνων (*). Μόλις δ' ἀνέλαβε τὸν θρόνον καὶ προέβη εἰς συμπλήρωσιν τῆς

(*) Ἐν τῷ ἑλληνικῷ Χρονικῷ (στ. 2805) γίνεται ῥητῶς λόγος περὶ τοῦ Γουλιέλμου, ὅτι, λαλῶν πρὸς τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον μετὰ τὴν ἐν Πελαγονίᾳ μάχην, ἀπεκρίθη αὐτῷ ἑλληνιστί·

«Ὁ πρίγκιπας ὡς φρόνιμος ῥωμαΐκα τὸν ἀπεκρίθη».

κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ὀχυρὰ πόλις τῆς Μονεμβασίας, κειμένη βορείως τῆς Μαλέας, εὑρίσκετο ἔτι ἐν ταῖς χερσὶ τῶν Ἑλλήνων· ἐντεῦθεν δὲ ἡ θέσις αὕτη ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς προσβολῆς αὐτοῦ. Τὸ ἀπότομον τῶν βράχων ἐφ' ὧν ἦτο ἐκτισμένη καθίστανεν αὐτὴν φρούριον ὀχυρότατον· ἐπειδὴ δ' ἔκειτο ἐπὶ νήσου ἑνουμένης μετὰ τῆς γῆς διὰ γεφύρας, ἦτο δυςάλωτος ἄνευ τῆς βοηθείας στόλου· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὁ Γουλιέλμος ἀπετάθη πρὸς τοὺς Βενετούς, ἐξαιτούμενος τὴν ἐκ θαλάσσης βοήθειαν, διὰ δὲ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν ἠνάγκασε μετὰ τρία ἔτη τὴν πόλιν νὰ συνθηκολογήσῃ (1248 μ. Χ.). Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπέταξε τοὺς ἀδαμάστους ὀρεινοὺς τοῦ ἀκρωτηρίου Ταινάρου καὶ ἔκτισε τὸ φρούριον τῆς Μεγάλης Μάνης ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς χώρας αὐτῶν (¹)· τέλος δὲ, ὅπως συγκρατῇ τὴν ἀνεξάρτητον σλαβικὴν φυλὴν τῶν Μελιγγῶν, οἵτινες κατῴκουν τὰς τραχείας τοῦ Ταϋγέτου ἀπορρῶγας, ἵδρυσε τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον τοῦ Μιζιθρᾶ ἢ Μισθρᾶ ἐπὶ προεχούσης τινὸς ἄκρας κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς κοιλάδος τῆς Σπάρτης. Ἡ γενομένη ἐκλογὴ θέσεως ὀχυρᾶς καὶ ἡ πολλὴ ἔκτασις τῶν ὀχυρωμάτων μαρτυροῦσι περὶ τῆς σημασίας ἣν ὁ κατακτητὴς ἀπέδιδεν εἰς τὸ ἔρυμα τοῦτο· καὶ πράγματι δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τι ἀντίστοιχον τοῦ Χλεμουτζίου κατὰ τὴν ἀντίθετον γωνίαν τῆς Πελοποννήσου, ὥστε τὰ δύο φρούρια ὁμοῦ ἐξησφάλιζον εἰς τοὺς Φράγκους τὴν κατοχὴν τῆς χώρας. Ἐνθυμίζει δ' ἡμῖν τὸ γεγονὸς τοῦτο τὴν συμβουλὴν τὴν δοθεῖσαν πρὸς Φίλιππον τὸν υἱὸν τοῦ Δημητρίου διὰ τῆς παρακελεύσεως νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰθώμην καὶ τὸν Ἀκροκόρινθον, ἀφ' ὧν θέλει κρατεῖ οὕτως εἰπεῖν διὰ τῶν κεράτων τὴν βοῦν Πελοπόννησον (²). Ἐξασφαλίζων δ' οὕτω τὰς ἰδίας αὐτοῦ κτήσεις ὁ Γουλιέλμος ἔσπευσε νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν περὶ τὸν ἅγιον Λουδοβίκον σταυροφόρων, οὓς ἔφθασεν ἐν Κύπρῳ. Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ἀπεχώρησε τῆς συστρατεύσεως, φέρων ὡς λόγον τὸν κίνδυνον τὸν ἐπαπειλούμενον ἐκ μακρᾶς ἀπὸ τῶν κτήσεών του ἀπουσίας. Οὐχ ἧττον δ' ἐπέτυχε διὰ τῆς πονηρίας τῆς χαρακτηριζούσης πάσας τὰς ἐνεργείας τῶν Βιλλαρδουΐνων νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ δεσπότου, οὗ ἀνεγνώριζεν ὡς Γάλλος εὐπατρίδης τὴν ἐπικυριαρχίαν, τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, ὅπερ ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου καὶ ἐξῆς ἐξήσκησαν οἱ ἡγεμόνες τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω δὲ τὰ φραγκικὰ *τορνέσια* ἐκυκλοφόρουν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐν ταὐτῷ μετὰ βυζαντιακῶν καὶ βενετικῶν νομισμάτων. Τέλος δ', ἐπαιρόμενος ἐπὶ τῷ μεγαλείῳ τῆς θέσεως αὐτοῦ, ἐπεχείρησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου καλῶν τὸν Γουιδώνα Δελαρὸς, ὅστις εἶχε διαδεχθῆ τὸν θεῖον αὐτοῦ Ὄθωνα, τὸν μέγαν κῦριν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως προσκυνήσῃ αὐτὸν αὐτοπροσώπως· ὅτε δ' οὗτος ἀπεποιήθη νὰ πράξῃ τι πλέον ἢ νὰ πληρώσῃ τιμαριωτικὸν χρέος ὅπερ ὤφειλε διὰ τὸ τιμάριον τοῦ Ἄργους καὶ τοῦ Ναυπλίου, καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν διαφόρων τῶν πρὸς ἄρκτον τοῦ ἰσθμοῦ ἀρχόντων, πρὸς δὲ καὶ τὴν τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Γοδοφρέδου, τοῦ κυρίου τῆς Καρυταίνης, ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Γουλιέλμου καὶ εἰς τῶν ὑποτελῶν αὐτῷ βαρώνων, τότε ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐπορεύθη κατ' αὐτοῦ καὶ ἐνίκησε τὴν στρατιὰν τῶν συμμάχων ἐν τῷ στενῷ τοῦ Καρυδίου μεταξὺ Μεγάρων καὶ Θηβῶν. Ὁ δὲ Γουίδων ἠναγκάσθη νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν ἐν Νικλίῳ αὐλὴν τοῦ ἀντιπάλου του, ἔνθα συνῆλθε συνέδριον πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, ὅπερ μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀνετέθη εἰς τὴν διαιτησίαν τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου.

Οὕτως ἡ φραγκικὴ ἡγεμονία τοῦ Μωρέως ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Καὶ οἱ μὲν βαρῶνοι ἐγκαθιδρύθησαν ἐν φρουρίοις ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν· ἤρξατο δ' ἐπικρατοῦσα ἀπανταχοῦ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἀνεπτύχθη ζωηρὸν ἐμπόριον ἔν τε τῇ χερσονήσῳ καὶ μετὰ ξένων ἐθνῶν, τὰ δὲ δημόσια ἔσοδα, χωρὶς νὰ εἶνε βαρέα εἰς τὸν λαὸν, ἐπήρκουν οὐ μόνον διὰ τὰς καθημερινὰς δαπάνας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν ἐρυμάτων, οἷα τοῦ Μιστρᾶ, καὶ πολυδαπάνων οἰκοδομῶν οἷα ἡ ἐν Ἀνδραβίδᾳ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἥτις προωρίσθη ὡς μαυσωλεῖον τοῦ οἴκου τῶν Βιλλαρδουΐνων. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ τοῦ ἡγεμόνος συνήρχοντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν οἱ βαρῶνοι πρὸς τέλεσιν τῶν ἱπποδρομιῶν τῶν καλουμένων *τορνεμέων*, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μεσαιωνική τις ἀναβίωσις τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων· ἐπ' ἴσης δ' αὐτόσε ἐφοίτων ἀθρόοι, ὡς πρὸς σχολὴν τινα τῆς ἱπποτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ νεαροὶ ἐκ Γαλλίας εὐπατρίδαι, οὕτως ὥστε ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἡ λαλουμένη αὐτόθι ἐλέγετο ὅτι ἦτο ἐξ ἴσου καθαρὰ ὡς καὶ ἡ τῶν Παρισίων. Οὐδ' εἶχον οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ἐγκατοίκων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀφορμὰς νὰ θρηνῶσι τὴν μεταβολὴν τῆς διοικήσεως. Οἱ μὲν νόμοι αὐτῶν καὶ τὰ κριτήρια, ἅτινα ἦσαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνώτερα τῶν τῶν Φράγκων, ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενα, πολλὰ δὲ τῶν τοπικῶν αὐτῶν προνομίων ἔμειναν σεβαστά, αἱ δὲ γαῖαι ὧν ἐγένοντο κτήτορες οἱ ἐπήλυδες ἦσαν τὸ πλεῖστον ἢ αὐτοκρατορικὰ κτήματα ἢ ἰδιοκτησία ἐκείνων οἵτινες εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν χώραν, οἱ δὲ ἀστοὶ τῶν πόλεων διετήρησαν τὰς ἰδίας αὐ-

(¹) Ὁ Leake (Peloponnesiaca σ. 142) τοποθετεῖ τὴν Μεγάλην Μάνην κατὰ τὸν λιμένα Quaglio ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς χερσονήσου· ἀλλ' ὁ Buchon (Livre de la Conquoste σ. 95 ἐν σημ.) πιθανῶς ἔχει μᾶλλον δίκαιον πιστεύων ὅτι αὕτη ἔκειτο κατὰ τὸ Τηγάνι, ἀκρωτήριον κείμενον πρὸς τὸν μεσσηνιακὸν κόλπον.

(²) Στράβων 356.

τῶν κτήσεις, ἐκοινώνουν δ' ἐλάχιστα πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Δύσεως ἄρχοντας, οἵτινες ἤδρευον ἐν ταῖς κατ' ἀγρούς χώραις. Ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν Βυζαντίνων ὁ λαὸς καθόλου ἐπιέζετο μεγάλως ὑπὸ τῶν ἐπαρχιακῶν εὐγενῶν καὶ μεγάλων γαιοκτημόνων ἢ ἀργόντων, ὡς οὗτοι ἐκαλοῦντο, ὁ ζυγὸς τούτων κατέστη ἥττον βαρὺς ἕνεκα τῶν ἐπιδρομέων, στερησάντων αὐτοὺς μεγάλου μέρους τῶν κτήσεων αὐτῶν. Εἰς δὲ τὰ σλαβικὰ φῦλα ἐπετράπη νὰ πολαμβάνωσι τῶν προνομιῶν τῶν εἰς αὐτὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων κεχορηγημένων.

Ἀλλ' ἀτυχῶς ἅπαν τοῦτο τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ εὐτυχία ἠφανίσθησαν διὰ μιᾶς μόνης ποινῆς. Ἐν ἔτει 1259 ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουΐνος ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Β'. δεσπότου τῆς Ἠπείρου, ὅστις κατὰ τούτους τοὺς χρόνους διωργάνου συμμαχίαν τῶν ἑλληνικῶν καὶ φραγγικῶν κρατῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ὅπως ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἤρξατο λαμβάνουσα διαστάσεις ἀπειλητικάς. Οὕτω δ' ἐκραγέντος τοῦ πολέμου, ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας, συμπαρεσύρθη εἰς αὐτὸν, καὶ ὁ Βιλλουρδουΐνος ἤγαγε τὸ ἄνθος τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ εἰς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του. Τῶν δυνάμεων ἃς ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀντέταξε κατὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου ἡγεῖτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννης, στρατηγὸς δεξιὸς, τὰ δὲ δύο στρατεύματα συνηντήθησαν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Πελαγονίας ἐν τῇ ἄνω Μακεδονίᾳ. Κατὰ δὲ τὴν μάχην ταύτην οἱ σύμμαχοι ὑπέστησαν καταστρεπτικὴν ἧτταν. Οὐ μόνον οἱ εὐγενέστατοι τῶν ἀρχόντων τοῦ Μωρέως ἐφονεύθησαν, ἀλλ' ἡχμαλωτίσθη καὶ αὐτὸς ὁ Βιλλαρδουΐνος ἀναγνωρισθεὶς ἐν τῷ κρυψῶνι, εἰς ὃν εἶχε καταφύγει, ἐκ τῶν προεχόντων αὐτοῦ ὁδόντων, τοῦθ' ὅπερ ἦτο τὸ ἰδιάζον αὐτοῦ χαρακτηριστικόν. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας χειροτέρας τῶν τοῦ Μιχαὴλ Η', ἡγεμόνος πονηροῦ, φιλοδέξου καὶ ἀσπλάχνου. Ἐπὶ τρία δ' ἔτη, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες ἀπέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατείχετο ὡς αἰχμάλωτος, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ ὅλη ἐπαρχία τοῦ Μωρέως ἠδύνατο νὰ ποσπασθῇ ἀπ' αὐτοῦ ὡς λύτρον. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ χρόνου τούτου, τῷ 1262, ἠλευθερώθη ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰς τοὺς Βυζαντίνους παραχωρήσεως τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μεγάλης Μάνης καὶ τῆς νεοκτίστου πόλεως Μιστρᾶ, διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν ὁποίων ἡ ἡγεμονία καθίστατο διαρκῶς ἀνάπηρος. Θὰ ἦτο δι' ἀμφότερα τὰ μέρη ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ καλλίτερον ἂν ὁ Βιλλαρδουΐνος ὑπεχώρει εἰς τὴν πρώτην ἀπαίτησιν τοῦ ἀντιπάλου του. Ἀντὶ δὲ τούτου ἀπὸ τοῦδε ὑπῆρχον δύο δυνάμεις ἐν Πελοποννήσῳ, Ἕλληνες καὶ Φράγκοι, ἡ δὲ χώρα διαρκῶς ἐξηρεμοῦτο ὡς ἐκ τῶν ἀγώνων τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων· ἰδίως δὲ δεινὰ ἔπαθεν ἡ Ἀρκαδία ὑπὸ τῶν εἰςβαλλουσῶν στρατιῶν. Ἀλλ' εἰ καὶ οἱ ἐγχώριοι ἦσαν οἱ μᾶλλον ὑποφέροντες, οἱ Φράγκοι ὅμως εὑρέθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἐζημιωμένοι, ἐπειδὴ οἱ ὑπήκοοι αὐτῶν, ὄντες τὸ πλεῖστον Ἕλληνες, ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ μεταστῶσι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ὀργανισμὸς αὐτῶν ἐξησθένησεν ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς καταστροφῆς πολλῶν εὐγενῶν ἐν τῇ κατὰ Πελαγονίαν μάχῃ, πολλὰ τῶν τιμαρίων περιῆλθον εἰς χεῖρας γυναικῶν. Ἀνενεώθη δ' ὁ ἀγὼν βραχὺ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Γουλιέλμου, καὶ κατὰ πρῶτον ἐφάνη ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμελλον νὰ γείνωσι πάλιν κύριοι τῆς ὅλης χερσονήσου, ἅτε ἀπωθήσαντες τοὺς πολεμίους αὐτῶν εἰς τὴν ἐν Ἠλιδι ἑστίαν των, καταστρέψαντες καθ' ὁδὸν τὴν διάσημον μονὴν τῶν Βενεδικτίνων καὶ τὴν γοτθικὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας ἐν Ἴσοβα κατὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλφειοῦ [1]), πολιορκήσαντες δὲ καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Φράγκων, τὴν Ἀνδραβίδαν. Ἀλλ' ὁ τροχὸς τῆς τύχης μετεστράφη, καὶ οἱ Φράγκοι ἐνίκησαν ὕστερον δύο ἀξιολόγους μάχας, τὴν μὲν ἐν Πρινίτζᾳ παρὰ τὸν Ἀλφειὸν, τὴν δὲ ἐν τῷ στενῷ τοῦ Μακρυπλαγίου, τοῦ ἄγοντος ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας εἰς τὴν πεδιάδα τὰς ἄνω Μεσσηνίας. Οὕτως ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀποκατέστη ἡ ἰσορροπία καὶ ἐγένετο εἰρήνη. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου νέος παράγων παρουσιάζεται ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς χώρας, σπουδαίως ἐπιδράσας ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἡγεμονίας καὶ καταστήσας αὐτὴν κατὰ μέγα μέρος ὑπήκοον ἄλλης δυνάμεως. Ὁ δὲ νέος οὗτος παράγων ὑπῆρξεν ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸν οἶκον τῶν Ἀνδηγαυῶν.

[Ἕπεται τὸ τέλος.]

**Α.

[1] Περὶ τῶν ἐρειπίων ταύτης ἴδ. Leake Travels in the Morea. Τόμ. Β. σ. 87-88.

Ο ΜΙΚΡΟΣ ΜΟΥΣΙΚΟΣ

[Πολωνικὸν διήγημα]

Ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀσθενές, καχεκτικόν. Αἱ γραῖαι γειτόνισσαι περὶ τὴν κλίνην τῆς λεχοῦς συνηθροισθεῖσαι ἔσειον τὴν κεφαλὴν θεωροῦσαι τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον. Ἡ σύζυγος τοῦ σιδηρουργοῦ ἤρξατο παρηγοροῦσα τὴν ἀσθενῆ οὕτως:

— Αἴ, εἶπε, θ' ἀνάψω ἐν' ἀγιοκέρι, γιατὶ βλέπω, συμπεθέρα, πῶς ἡ δουλειά σου εἶναι τελειωμένη. Κάνε ταῖς ἑτοιμασίαις σου διὰ τὸν ἄλλον κόσμον· πρέπει νὰ πάγω νὰ φωνάξω τὸν παπᾶ γιὰ νὰ σοῦ συγχωρέσῃ ταῖς ἁμαρτίαις σου.

— Ναί! προσεῖπεν ἄλλη τις, καὶ τὸ μικρὸ πρέπει νὰ τὸ βαφτίσωμε τὸ γρηγορώτερο· δὲν θὰ ζήσῃ ὡς ποῦ νὰ φθάσῃ ὁ παπᾶς! Φοβοῦμαι μὴ ξανάλθῃ πίσω καὶ ὁλογυρνᾷ 's τὴ γῆ σὰν τὰ παιδιὰ ποὺ πεθαίνουν ἀβάφτιστα.

Ταῦτα δ' εἰποῦσα ἀνῆψεν ἐν κηρίον ἔλαβε τὸ παιδίον κ' ἐρράντισεν αὐτὸ δι' ἁγιασμοῦ τόσον πολὺ ὥστε οἱ μικροί του ὀφθαλμοὶ ἀνοιγόκλεισαν· ἔπειτα δ' εἶπε:

«Σὲ βαπτίζω ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ σὲ ὀνομάζω Ἰωάννην· καὶ τώρα χριστιανικὴ ψυχὴ γύρνα ὀπίσω ἀπ' ἐκεῖ ποῦ ἦλθες. Ἀμήν.»

Ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ δὲν εἶχεν οὐδεμίαν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ ὁπόθεν ἦλθεν, οὔτε ν' ἀπολίπῃ τὸ ἀσθενικὸν περίβλημά της. Τοὐναντίον τὸ παιδίον ἤρξατο κινοῦν τοὺς πόδας καὶ κραυγάζον πάσῃ δυνάμει, εἰ καὶ μὲ τόνον τόσον ἀδύνατον καὶ θρηνώδη ὥστε αἱ γραῖαι συμπεθέραι ἐνόμισαν ὅτι ἤκουον τὸ νιαούρισμα μικροῦ γάτου.

Προσεκλήθη ὁ ἱερεύς, ἦλθεν, ἐξετέλεσε τὰ καθήκοντά του καὶ ἀπῆλθεν.

Ἡ ἀσθενὴς ἀνέρρωσε.

Μετὰ μίαν ἑβδομάδα ἐπελήφθη καὶ πάλιν τοῦ ἔργου αὐτῆς. Ἡ ζωὴ τοῦ βρέφους εὑρίσκετο ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς· μόλις ἐφαίνετο ἀναπνέον ἐπὶ τρία ἔτη· ἀλλὰ τὸ τέταρτον ὁ κοῦκος ἐκελάδησεν ἐπανειλημμένως ἐπὶ τῆς στέγης· ἔκτοτε βελτίωσίς τις ἐπῆλθε καὶ ὁ μικρὸς Ἰωάννης ἔφθασεν ὅπως ὅπως μέχρι τοῦ δεκάτου αὐτοῦ ἔτους. Ἔμεινεν ἰσχνός, χλωμὸς καὶ πλαδαρὸς ἐξῳδηκυῖαν ἔχων τὴν γαστέρα, κοίλας τὰς παρειάς. Τὸν χειμῶνα ἔπτησσεν ὀπίσω τῆς θερμάστρας καὶ ἔκλαιεν ἐνσιγῇ ἐκ ψύχους συχνὰ δὲ καὶ ἐκ πείνης, διότι ἡ μήτηρ οὐδὲν εἶχε νὰ θέσῃ οὔτ' εἰς τὴν θερμάστραν, οὔτε εἰς τὴν χύτραν. Τὸ θέρος περιεφέρετο φορῶν χιτωνίσκον μόνον, περιεζωσμένον διὰ πανίνης λωρίδος καὶ φιάθινον πιλίδιον. Ἡ μήτηρ του ἠγάπα αὐτὸν πολὺ ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸν ἔδερε συχνὰ καὶ τὸν μετεχειρίζετο βαναύσως. Ὀκταέτης γενόμενος παρηκολούθει τὰ ποίμνια ὡς βοηθὸς τοῦ βοσκοῦ, ἢ ἂν δὲν εὕρισκε τίποτε νὰ φάγῃ ἐν τῇ καλύβῃ ἀνεζήτει μανιτάρια ἐντὸς τοῦ δάσους. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι ὅτι δὲν κατεφαγώθη ποτὲ ὑπὸ τῶν λύκων.

Δὲν ἦτο ἐξαιρετικῶς ἔξυπνος, ὡς ἀληθὴς δὲ χωρικὸς ἔθετεν, ὁσάκις τῷ ὡμίλουν, τὸν δάκτυλον εἰς τὸ στόμα. Οἱ συγχωριοί του τῷ προέλεγον ὀλίγην ζωήν, εἰς δὲ τὴν μητέρα του ὀλιγωτέραν εὐτυχίαν, διότι μόλις ἦτο ἱκανὸς πρὸς ἐργασίαν. Πῶς συνέβαινε τοῦτο; ἄγνωστον· ἀλλὰ πρὸς ἓν μόνον πρᾶγμα ἠσθάνετο μεγάλην κλίσιν: πρὸς τὴν μουσικήν. Ἠκροᾶτο ἑκάστου ἤχου καὶ ἐφ' ὅσον ἡλικιοῦτο περισσότερον τὸν ἀπησχόλει τὸ ᾆσμα καὶ ἡ ἁρμονία. Ἂν ἤγε τὸ ποίμνιον εἰς τὸ δάσος, ἢ μετέβαινε μετά τινος φίλου νὰ συλλέξῃ χαμοκέρασα, ἐπέστρεφεν ἄνευ οὐδενὸς χαμοκεράσου, καὶ ἔλεγε ψιθυρίζων:

— Μανοῦλά μου, τί ὡραῖα ποὺ ἐτραγούδησε τὸ δάσος! τί ὡραῖα!

— Θὰ σοῦ κάνω νὰ τραγουδήσουν καὶ τὰ πλευρά σου τώρα, ἀκαμάτη!, ἀνέκραζεν ὀργίλως ἡ μήτηρ τυμπανίζουσα αὐτὸν διὰ τοῦ μεγάλου κοχλιαρίου.

Τὸ παιδίον ἐξέβαλλεν ὀξείας κραυγάς, ὑπισχνεῖτο νὰ λησμονήσῃ ὅλως διόλου τὰ ᾄσματα, ἀλλ' ἐντούτοις δὲν ἔπαυε συλλογιζόμενον πῶς ἀντήχει τὸ δάσος καὶ ἐτραγῴδει... Ποῖος ἀντήχει; Ποῦ νὰ τὸ ἠξεύρῃ! Αἱ ἐλάται, αἱ δρῦς, αἱ αἴγειροι, ὅλα· ὁλόκληρον τὸ δάσος!... καὶ ἡ ἠχώ... Εἰς τὴν πεδιάδα ἐτραγῴδουν τὰ χόρτα, εἰς τὸν μικρὸν κῆπον ὀπίσω τῆς καλύβης ἐκελάδουν τὰ πτηνά.

Τὴν νύκτα ἤκουε φαντασιώδεις φωνάς, μόνον ἐν τῇ ἐξοχῇ ἀκουομένας, καὶ ἔλεγεν ὅτι ὅλον τὸ χωρὶον ἐτραγῴδει καὶ ἀντήχει.. Ὅτε τὸν ἔπτελλον ν' ἀνακινήσῃ τὴν κοπρίαν, ἐφαντάζετο ὅτι ἤκουε τὸν ἄνεμον πνέοντα διὰ τοῦ δικράνου του. Ὁ ἐπιστάτης κατελάμβανεν αὐτὸν ἀκίνητον καὶ ἀδρανῆ, τὴν κόμην πρὸς τὰ ὀπίσω ἔχοντα ἐρρεμμένην καὶ ἀκροώμενον τοῦ ἀνέμου· τότε ἥρπαζε τὴν μάστιγα του καὶ τῷ ἔδιδε καμπόσας, πρὸς ἐνθύμησιν. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Προσωνομεῖτο ἤδη ὑπὸ τῶν χωρικῶν «Γιάγκος ὁ Μουσικός.» Τὸ ἔαρ, ἀπεδίδρασκε τῆς οἰκίας καὶ κατεσκεύαζεν αὐλόν. Τὴν νύκτα ὅτε ἐκόαζον οἱ βάτραχοι, καὶ ἐλάλουν οἱ πετεινοὶ ὀπίσω τῶν φραγῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ κοιμηθῇ· δὲν ἔπαυεν ἀκροώμενος, ὁ Θεὸς δὲ μόνος ἠξεύρει πόσους ἤχους συνήρμοττε. Ἡ μήτηρ του δὲν τὸν συμπαρελάμβανε εἰς τὴν ἐκκλησίαν διότι ἂν τὸ ὄργανον ἐτόνιζε θλιβερόν τινα ἢ γλυκεῖαν μελῳδίαν, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ παιδίου ἐδάκρυον ἢ ἔλαμπον καὶ ἠκτινοβόλουν ὡσεὶ εἶχον μεταμορφωθῇ ὑπὸ τῆς ἀνταυγείας ἄλλου κόσμου.

Ὁ νυκτοφύλαξ, ὅστις περιέτρεχε τὸ χωρίον, καὶ διὰ νὰ μὴ ἀποκοιμηθῇ ἠρίθμει τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἢ συνδιελέγετο χαμηλοφώνως μὲ τοὺς κύνας, πολλάκις διέκρινε τὸν λευκὸν χιτωνίσκον τοῦ Γιάγκου τρέχοντος ἐν τῇ σκοτίᾳ πρὸς τὸ καπηλεῖον. Ἀλλὰ τὸ παιδίον δὲν εἰσήρχετο εἰς τὸ καπηλεῖον· ἔμενεν ἔξω, στηριζόμενον, κύπτον ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ ἀκροώμενον. Ἐντὸς τὰ ζεύγη ἐχόρευον πτερόποδα καὶ νεανίας τις ἐσημείου τὸν ῥυθμὸν μὲ κραυγὰς χαρᾶς. Ἠκούετο ὁ κρότος τῶν ποδῶν καὶ αἱ φαιδραὶ φωναὶ τῶν νεανίδων. Τὸ βιολὶον ἐτραγῴδει χαμηλά:

«Θέλομεν νὰ φάγωμεν, θέλομεν νὰ πίωμεν, θέλομεν νὰ συγαρούσωμεν τὰ ποτήρια».

Καὶ ἡ βάρβιτος ἐτονθόρυζε σοβαρῶς:

«Ὅπως θέλει ὁ Θεός! ὅπως θέλει ὁ Θεός!»

Τὰ παράθυρα ἦσαν κατάφωτα· ἑκάστη δοκὸς ἐν τῷ καπηλείῳ ἐφαίνετο τρέμουσα καὶ παίζουσα· καὶ ὁ Γιάγκος ἠκροᾶτο!... Τί θὰ ἔβλεπε διὰ

νὰ ἔχῃ ἓν βιολίον τὸ ὑποῖον νὰ μέλπῃ σιγὰ σιγά;

« Θέλομεν νὰ φάγωμεν, θέλομεν νὰ πίωμεν, θέλομεν νὰ συγκρούσωμεν τὰ ποτήρια.»

Ἀπὸ σανίδια ἦτο τὸ βιολίον ἐκεῖνο καὶ ἔπαιζε τόσον θαυμάσια! Ποῦ τὰ εὕρισκον τὰ σανίδια ἐκεῖνα; ποῦ τὰ κατεσκεύαζον; Πόσον εὐτυχὴς θὰ ἦτο ἂν τῷ ἐπέτρεπον νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του ἓν βιολίον!... Ἀλλ' ὄχι! Μόνον ν' ἀκούσῃ εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ ἤκουεν ἄχρις οὗ ἡ φωνὴ τοῦ νυκτοφύλακος ἔκραζε πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ σκοτίᾳ:

— Γρήγορα 'ς τὸ σπίτι σας, βρωμόπαιδο!

Τότε ἔτρεχε γυμνόπους εἰς τὴν καλύβην καὶ ἡ φωνὴ τοῦ βιολίου παρηκολούθει αὐτὸν εἰς τὸ σκότος:

«Θέλομεν νὰ φάγωμεν, θέλομεν νὰ πίωμεν, θέλομεν νὰ συγκρούσωμεν τὰ ποτήρια.

Καὶ ἡ σοβαρὰ φωνὴ τῆς βαρβίτου ἐτονθόρυζε:

«Ὅπως θέλει ὁ Θεός! Ὅπως θέλει ὁ Θεός!

Ἦτο λίαν εὐτυχὴς ὁσάκις ἤκουε βιολίον παιζόμενον εἰς γεῦμά τι θαριστῶν ἢ γαμήλιον. Ἔπειτα ἀνερριχᾶτο ὀπίσω τῆς θερμάστρας καί, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, δὲν ἤνοιγε τὸ στόμα του. Ὡς ἡ γαλῆ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἠρκεῖτο θεωρῶν πρὸ αὐτοῦ μὲ ὀφθαλμοὺς ἀπαστράπτοντας. Τέλος κατεσκεύασεν ἓν βιολίον μὲ πέταυρον εἰς ὃ προσήρμοσε ἱππείους τρίχας· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔπαιζε τόσον ὡραῖα ὅσον τοῦ καπηλείου· αἱ χορδαὶ παρήγον ἦχον χαμηλόν, λίαν χαμηλόν· ἐβόμβων ὡς μυῖαι. Ἔπαιζεν ἐν τούτοις ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας ἂν καὶ τόσον ἐξυλοκοπεῖτο διὰ τοῦτο ὥστε μετ' ὀλίγον ὡμοίαζε πρὸς ἄωρον κτυπημένον μῆλον. Τὸ δυστυχὲς παιδίον ἐγίνετο ἰσχνότερον καθ' ἑκάστην· ἡ κοιλία του μόνη ἔμενεν ἐξωγκωμένη, ἡ κόμη του ἐγίνετο πυκνοτέρα, καὶ οἱ ὀφθαλμοί του ἀτενέστεροι καὶ διαρκῶς δεδακρυσμένοι. Αἱ παρειαὶ καὶ τὸ στῆθος ἐκοιλαίνοντο κατὰ μικρόν... Δὲν ὡμοίαζε πρὸς τὰ ἄλλα παιδία, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὸ βιολίον του ὅπερ παρήγεν ἦχον μόλις ἀντιληπτόν. Ἄλλως τε ἀπέθνησκε σχεδὸν ἐκ τῆς πείνης, διότι ἐτρέφετο ἀποκλειστικῶς μὲ σκληρὰ σεῦτλα—καὶ μὲ τὸν πόθον ν' ἀποκτήσῃ ἓν βιολίον.

Δυστυχῶς ὁ πόθος οὗτος οὐδαμῶς ὠφέλησε τὸ παιδίον.

Ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐν τῷ χωρίῳ μεγάρου θεράπων τις εἶχε βιολίον καὶ ἔπαιζεν ἐνίοτε ὅπως εὐχαριστήσῃ τὴν φίλην τῆς καρδίας του καὶ τοὺς ἄλλους ὑπηρέτας. Ὁ Γιάγκος ὠλίσθαινε συχνὰ διὰ τῶν περιπλοκάδων μέχρι τῆς αἰθούσης ὅπως ἀκούσῃ αὐτὸν ἡ τοὐλάχιστον ὅπως ῥίψῃ λαθραῖον βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὀργάνου. Ἦτο ἀνηρτημένον εἰς τὸν τοῖχον κατέναντι τῆς θύρας· τὸ παιδίον τὸ ἔβλεπε μακρόθεν μὲ διάπυρον πόθον, τῷ ἐφαίνετο δὲ ἱερὸν σκεῦος, ὅπερ δὲν ἠσθάνετο ἑαυτὸ ἄξιον νὰ ἐγγίσῃ. Ἐπιθυμίᾳ ἐν τούτοις παράφορος κατελάμβανε αὐτό· ἅπαξ τοὐλάχιστον ἤθελεν νὰ τὸ ψαύσῃ μὲ τὴν χεῖρά του, ὅπως ὁπότε νὰ τὸ ἰδῇ ἐκ τοῦ σύνεγγυς... Ἐκ μόνης τῆς σκέψεως ταύτης ἔτρεμεν ἐξ εὐτυχίας ἡ πτωχὴ καρδία τοῦ παιδίου.

Νύκτα τινὰ οὐδεὶς εὑρίσκετο ἐν τῇ αἰθούσῃ. Οἱ κύριοι ἦσαν εἰς ξένον τόπον καὶ οἱ θεράποντες περιεφέροντο εἰς τοὺς δρόμους. Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη, ἐντὸς τῶν περιπλοκάδων κεκρυμμένος, διὰ τῆς ὀρθανοίκτου θύρας ὁ Γιάγκος ἐθεώρει τὸ ποθητὸν βιολίον. Ἡ σελήνη ἔλαμπεν πλησιαχὴς εἰς τὸν οὐρανόν, αἱ δ' ἀκτῖνές της ἔπιπτον διὰ τοῦ παραθύρου εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἀντανεκλῶντο εὐθέως ἐπὶ τοῦ ἄντικρυ τοίχου. Μετ' ὀλίγον ἐπλησίασαν εἰς τὸ βιολίον καὶ τὸ ἐφώτισαν ὁλόκληρον. Τότε ἐν τῇ πυκνῇ σκοτίᾳ ἀργυρόχρους λάμψις ἐφάνη ἀκτινοβολοῦσα ἐκ τοῦ ὀργάνου· τὸ παιδίον διέκρινε τὰ κενὰ πλευρά, τὴν κυρτὴν λαβήν· οἱ κόλλαβοι ἔστιλβον ὡς πυγολαμπίδες καὶ τὸ τόξον ὡμοίαζε πρὸς ἀργυροῦν ῥαβδίον.

Ἀ! ἦτο ὡραῖον, σχεδὸν μαγικόν! Ὁ Γιάγκος ἐζηκολούθει θεωρῶν ἀπληστότερον. Κατακεκλιμένος μεταξὺ τῶν περιπλοκάδων, τοὺς ἀγκῶνας στηρίζων ἐπὶ τῶν ἰσχνῶν γονάτων, δὲν ἔπαυεν προσηλῶν ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Ὁτὲ μὲν ἡ ἀγωνία ἐκράτει αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν του, ὁτὲ δ' ἀκατανίκητός τις δύναμις ὤθει αὐτὸν ἐμπρός. Μαγεία ἦτο ἢ ἄλλο τι; Τὸ βιολίον ἐν τῷ λαμπρῷ ἀκτινωτῷ στεφάνῳ του ἐφαίνετο πλησιάζον πρὸς αὐτὸν ὡσεὶ ἐπλανᾶτο ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του... Ἡ λάμψις ἐσβέννυτο ἐπὶ στιγμὴν καὶ ἀνεφαίνετο μετ' ὀλίγον ζωηροτέρα. Μαγεία, ἀληθὴς μαγεία! Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ ἄνεμος ἔπνεε, τὰ δένδρα ἐθορύβουν ἡσύχως, αἱ περιπλοκάδες ἐψιθύριζον, καὶ ὁ Γιάγκος ἐνόμισεν ὅτι ἤκουεν εὐκρινῶς:

— Πήγαινε δά, Γιάγκο! Εἰς τὴν κάμαρα ψυχὴ δὲν εἶναι... Ἐμπρὸς Γιάγκο!...»

Ἦτο νὺξ διάστερος καὶ φαιδρά. Εἰς τὸν κῆπον ἡ ἀηδὼν ἤρχισε νὰ κελαδῇ ὁτὲ μὲν ὑψιφώνως ὁτὲ δὲ χαμηλοφώνως:

— Πήγαινε, πάρ' το!

Ἡ ἔντιμος νυκτόβιος γλαὺξ ἵπτατο περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδίου καὶ ἀνεφώνησε:

— Μή, Γιάγκο, μή!

Ἡ γλαὺξ ἀπέπτη, ἡ ἀηδὼν ἔμεινε, καὶ αἱ περιπλοκάδες ἐψιθύριζον εὐκρινέστερον.

— Κανεὶς δὲν εἶναι!

Τὸ βιολίον ἔλαμπε πάλιν ἐν μέσῳ ἀκτίνων.

Ὁ μικρὸς Γιάγκος ὠλίσθησεν ἡσύχως καὶ αἱ ἀηδόνες ἐκελάδησαν:

— Ἐμπρός! Πάρ' το!

Ὁ λευκὸς χιτωνίσκος ἐπλησίαζε περισσότερον πρὸς τὴν θύραν. Οἱ μαῦροι καυλοὶ τῶν φυτῶν δὲν τὸν ἀπέκρυπτον πλέον. Ἐπὶ τῆς φλιᾶς ἠκούετο ἡ ταχεῖα ἀναπνοὴ τοῦ ἀσθενοῦς στήθους

του. Μετὰ μίαν στιγμὴν ὁ λευκὸς χιτὼν ἐξηφανίσθη...

Μάτην ἡ νυκτόβιος γλαὺξ ἵπταται εἰσέτι καὶ πλησιάσασα κράζει

— Μή! μή!

Ὁ Γιάγκος εἶναι ἤδη ἐν τῷ δωματίῳ. Οἱ βάτραχοι τῆς λίμνης ἤρχισαν νὰ κοάζουν δυνατά, ὡσεὶ πρᾶγμά τι τοὺς ἐτρόμαξε· ἔπειτα ἐπανῆλθεν ἡ σιωπή. Ἡ ἀηδὼν ἔπαυσε κελαδοῦσα, αἱ περιπλοκάδες ἔπαυσαν θορυβοῦσαι. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Γιάγκος ὠλίσθησεν ἐγγύτερον, ἡσύχως καὶ μετὰ προφυλάξεως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀγωνία κατέλαβεν αὐτόν. Ἐν τῇ κρύπτῃ, ἐν μέσῳ τῶν φυτῶν, τῷ ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ὡς ἐν τῇ κατοικίᾳ του, ὡς ἀγρίμιον ἐν τῇ λόχμῃ, καὶ τώρα τῷ ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ὡς ἀγρίμιον ἐμπεσὸν εἰς παγίδα. Τραχεῖαι ἦσαν αἱ κινήσεις του, βραχεῖα ἡ ἀναπνοή του, καὶ ἡ σκοτία περιεκάλυπτεν αὐτόν. Σιγαλή τις λάμψις ἐφώτισεν ἅπαξ ἔτι τὸ δωμάτιον καὶ τὸν δυστυχῆ Γιάγκον, ὅστις σχεδὸν τετραποδίζων καὶ ὠρθωμένην κρατῶν τὴν κεφαλὴν ἔμενε πτήσσων πρὸ τοῦ βιολίου. Ἀλλ' ἡ λάμψις ἐσβέσθη, νέφη ἐκάλυψαν τὴν σελήνην, καὶ σκότος ἐπῆλθε καὶ σιγή. Μόνον μετὰ βραχεῖαν στιγμὴν ἦχος γλυκὺς καὶ θρηνώδης ἠκούσθη ὡσεί τις, ἐξ ἀπροσεξίας εἶχεν ἐγγίσει χορδήν τινα... καὶ αἴφνης ἀντήχησεν ἀπὸ γωνίας τινὸς τῆς αἰθούσης χονδρὰ φωνὴ κοιμωμένου, ὅστις ἠρώτησεν ὀργίλως.

— Ποιὸς εἶν' αὐτοῦ;

Ὁ Γιάγκος κατέστειλε τὴν ἀναπνοήν του· ἀλλ' ἡ χονδρὰ φωνὴ ἠρώτησε καὶ αὖθις:

— Ποιὸς εἶν' αὐτοῦ;

Φωσφόρον ἔλαμψεν ἐπὶ τοῦ τοίχου· τὸ δωμάτιον ἐφωτίσθη, καὶ τότε... ὦ Θεέ, ἠκούσθησαν βλασφημίαι, γρονθοκοπήματα, δάκρυα τοῦ παιδίου, κραυγαί:

— Ἀ! γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ!

Ὑλακαὶ κυνῶν, κινήσεις φώτων πρὸ τῶν παραθύρων, θόρυβος ἐν ὅλῃ τῇ αὐλῇ...

Τὴν ἐπαύριον ὁ δυστυχὴς Γιάγκος ἦτο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τοῦ χωρίου. Ἔμελλε νὰ δικασθῇ ὡς κλέπτης;... Βεβαίως. Ὁ δικαστὴς καὶ οἱ πάρεδροι, ἔβλεπον ἐνώπιόν των τὸ παιδίον ἐκεῖνο τὸν δάκτυλον κρατοῦν ἐν τῷ στόματι, ἀτενεῖς καὶ περιδεές ἔχον τὸ βλέμμα, μικρόσωμον, καχεκτικόν, ῥυπαρόν, μεμωλωπισμένον, ἀγνοοῦν ποῦ εὑρίσκετο καὶ τί παρ' αὐτοῦ ἀπῄτουν. Πῶς νὰ δικάσουν τοιοῦτο ἐλεεινὸν ὄν, μόλις δεκαετές, καὶ μόλις δυνάμενον νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν ποδῶν του; Θὰ τὸ στείλουν εἰς τὴν φυλακὴν ἢ... Ἐν τούτοις εἶνε συγγνωστὰ τὰ παιδία. Ὁ νυκτοφύλαξ δύναται νὰ τὸ λάβῃ καὶ νὰ τῷ φιλοδωρήσῃ ῥαβδισμούς τινας διὰ νὰ μάθῃ νὰ μὴ κλέπτῃ ἄλλοτε. Καὶ ἡ ὑπόθεσις ἐπερατώθη.

Πολὺ καλά. Ἡ δικαιοσύνη θὰ ἱκανοποιηθῇ....

Προσκαλοῦν τὸν Στάθην, τὸν νυκτοφύλακα.

— Πάρε αὐτὸ τὸ παιδὶ καὶ δόσε του ἕνα μάθημα μὲ βέργας.

Ὁ Στάθης προσέκλινε εἰς σημεῖον συγκαταθέσεως τὴν ἠλιθίαν του κεφαλήν, ἔλαβε τὸν Γιάγκον ὑπὸ τὸν βραχίονά του ὡς μικρὸν γατον καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὸν σιτοβολῶνα. Τὸ παιδίον δὲν ἐνόει περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἀλλ' ἦτο περίτρομον, οὔτε λέξιν δὲν ἔλεγε καὶ περιέβλεπε κύκλῳ ὡς πτηνόν, κατεπτοημένον. Μὴ ἤξευρε τί ἐσκόπευον νὰ τὸ κάμουν; Μόνον ὅτε ὁ πελώριος Στάθης ἀνέτρεψεν αὐτὸ μ' ἕνα γρόνθον ἐν τῷ σιτοβολῶνι, τὸ ἐξήπλωσεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἀνεγείρας τὸν χιτωνίσκον του ἐδράξατο τοῦ ῥαβδίου, ὁ ταλαίπωρος Γιάγκος ἀνέκραξε:

— Μανοῦλα μου!

Καὶ εἰς ἕκαστον ῥαβδισμὸν ἀνέκραζε:

— Μανοῦλα μου!

Ἀλλ' ὀλονὲν χαμηλότερον, ὀλονὲν ἀσθενέστερον ἄχρι οὗ ὑπὸ τὰς πληγὰς τῆς ῥάβδου τὸ παιδίον ἐσίγησε καὶ ἔπαυσεν ἐπικαλούμενον τὴν μητέρα του... Δυστυχὲς συντριβὲν βιολίον!.. Ὦ! ἠλίθιε, βάρβαρε Στάθη! Κτυποῦν οἱ ἄνθρωποι τόσον πολὺ τὰ μικρὰ παιδία; Τὸ δυστυχὲς παιδίον ἦτο ἀνέκαθεν καχεκτικὸν καὶ ἀσθενὲς καὶ μόλις ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς ὑπελείπετο ἐν αὐτῷ.

Ἡ μήτηρ ἔφθασε τέλος καὶ παρέλαβε τὸ παιδίον· ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ τὸ μετακομίσῃ ἐν τῇ ἀγκάλῃ εἰς τὴν κατοικίαν της... Τὴν ἐπαύριον ὁ Γιάγκος δὲν ἀνηγέρθη.

Αἱ χελιδόνες ἐκελάδουν ἐπὶ τῆς κερασέας ἥτις ὑψοῦτο πρὸ τοῦ παραθύρου· ἀκτὶς ἡλίου εἰσέδυε καὶ ἐφώτιζε διὰ τῆς χρυσῆς αὐτῆς λάμψις τὴν μεμωλωπισμένην κεφαλὴν τοῦ παιδίου, τὴν μικρὰν αὐτοῦ μορφὴν ἐν ᾗ οὐδὲ σταγὼν αἵματος εἶχεν ἐναπολειφθῆ. Ἡ ἀκτὶς ἐκείνη τοῦ ἡλίου ἀπετέλει τὴν ὁδὸν ἣν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδίου. Εἶναι εὐτυχὲς ὅτι τὴν στιγμὴν τοὐλάχιστον τοῦ θανάτου βαδίζει ἐν τῇ εὐρείᾳ ὁδῷ τοῦ ἡλίου, διότι ἐν τῇ ζωῇ στενὴν καὶ ἀκανθώδη ἐπορεύθη τρίβον. Τὸ στῆθος, ἰσχνότερον ἔτι γενόμενον, ἀνεγείρεται εἰσέτι ἐλαφρῶς καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ παιδίου φαίνεται λαμβάνον τὴν ἀντκύγειαν τοῦ ἄλλου κόσμου.

Εἶνε ἑσπέρα· αἱ χωρικαὶ θερίσασαι τὸν χόρτον ὑπέστρεφον ᾄδουσαι. Ἐν τῇ χλόῃ, μετὰ τοῦ ἀρώματος τοῦ δάσους ἀντήχει ὁ ἦχος τῆς ποιμενικῆς φλογέρας.

Ὁ Γιάγκος ἠκροᾶτο ἐσχάτην φορὰν τῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν ἤχων τοῦ χωρίου... Παρ' αὐτόν, ἐπὶ τοῦ καλύμματος τοῦ ἵππου, ἔκειτο τὸ πεταύρινον βιολίον του. Αἴφνης τὸ θνῆσκον πρόσωπον τοῦ παιδίου μετεμορφώθη, καὶ τὰ ὠχρὰ αὐτοῦ χείλη ἐψιθύρισαν.

— Μανοῦλα...

— Τί εἶναι, ἀγάπη μου; ἠρώτησεν ἡ μήτηρ διὰ φωνῆς ἐν λυγμοῖς πνιγομένης.

—Μανοῦλα, ὁ Θεὸς θὰ μοῦ δώσῃ 'κεῖ πάνω 'στὸν οὐρανὸ ἕνα ἀληθινὸ βιολί, αἴ, θὰ μοῦ δώσῃ;

— Ναί, παιδί μου, ναί, ναί! ἀπεκρίθη ἡ μήτηρ μὴ δυνηθεῖσα νὰ εἴπῃ τι πλέον, διότι ἐξερράγη διὰ μιᾶς ἡ συνεχομένη ὀδύνη της.

Ἐψιθύρισε μόνον ἐν λυγμοῖς.

— Ὦ Χριστέ μου! Χριστέ μου!

Ἔκλινε βιαίως τὸ πρόσωπόν της ἐπὶ τοῦ ἐρμαρίου καὶ ἤρξατο ὠρυομένη ὡς τρελλὴ ἢ ὡς ὃν παρ' οὗ ὁ θάνατος ἀποσπᾷ τὴν προσφιλεστάτην ὕπαρξίν του...

Ἡ πολυτιμοτάτη ὕπαρξίς της πράγματι εἶχεν ἀναρπασθῇ. Ὅτε ὕψωσε τὴν κεφαλὴν καὶ εἶδε τὸ παιδίον, οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ μικροῦ μουσικοῦ ἦσαν ἀνοικτοί, ἀλλ' ἀκίνητοι, τὸ πρόσωπόν του σοβαρόν, σκυθρωπὸν καὶ ἄκαμπτον. Ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡλίου εἶχεν ἐξαφανισθῇ.

. . . . . .

Ἀναπαύου ἐν εἰρήνῃ, Γιάγκο!

Τὴν ἐπαύριον οἱ πλούσιοι κτήτορες τοῦ μεγάρου ὑπέστρεψαν ἐξ Ἰταλίας καὶ μετ' αὐτῶν ἡ νεᾶνις καὶ ὁ ἱππότης ὅστις ἐπωφθαλμία τὴν χεῖρά της. Ὁ ἱππότης εἶπε:

— Τί ὡραία χώρα ἡ Ἰταλία!

— Καὶ τί λαὸς καλλιτεχνῶν! Ἐκεῖ θεωροῦν εὐτυχίαν των νὰ ζητοῦν τὰς καλλιτεχνικὰς εὐφυΐας καὶ νὰ τὰς προστατεύουν..., προσεῖπεν ἡ νεᾶνις.

. . . . . .

Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Γιάγκου αἱ ἰτέαι ἐθρήνουν.

(H. Sienkiewicz)

...Κ

Ἡ φιλοσοφικὴ σημασία

ΤΗΣ ΔΕΞΙΑΣ ΧΕΙΡΟΣ

Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα σύγκειται ἐκ δύο ἡμισέων μερῶν· κυρίως δὲν εἴμεθα εἷς ἄνθρωπος, ἀλλὰ δύο ἡμίσεις· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἔποψιν σωματικήν, ἀλλά, καὶ πρὸ πάντων, ὑπὸ ἔποψιν ψυχικήν· διὰ τὴν ἀριθμητικὴν δύο ἡμίση ἢ ἓν εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτό· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ἀριθμός· τὰ δύο ἡμίση τοῦ σώματος εἶνε οὐκ ὀλίγον ἀνόμοια ὡς πρὸς τὴν μορφὴν καὶ λειτουργίαν τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν ταῖς κοιλότησιν αὐτοῦ ὀργάνων καὶ ὡς πρὸς τὴν εὐχρηστίαν τῶν μελῶν αὐτοῦ. Ἡ δεξιὰ χεὶρ εἶνε εὐχρηστοτέρα, ἐπιτηδειοτέρα καὶ πολυτιμοτέρα δι' ἡμᾶς τῆς ἀριστερᾶς· ἐπίσης τὸ ἀριστερὸν ἡμισφαίριον τοῦ ἐγκεφάλου, ὡς θέλομεν ἴδει παρακατιόντες εἶνε πολὺ σπουδαιότερον τοῦ δεξιοῦ ὁμωνύμου.

Αἱ ὑπηρεσίαι τῆς δεξιᾶς χειρὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον λίαν δικαίως ἀνεγνωρίσθησαν καὶ δεόντως ἐξετιμήθησαν· ὡς ἔνδειξιν δὲ τιμῆς καὶ σεβασμοῦ πρὸς αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν καθιέρωσεν ἔθιμα ἐν τῷ βίῳ του καὶ παρεδέχθη λέξεις ἐν τῇ γλώσσῃ του καὶ προλήψεις οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦντα ἢ τὴν μεγάλην σπουδαιότητα, ἣν κέκτηται ἡ δεξιά, καὶ τὴν μεγάλην ὑπόληψιν, ἣν δὲν ἔπαυσε τρέφειν πρὸς αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καὶ καθ' ὅλα τὰ γεωγραφικὰ πλάτη· οὕτω οἱ ἀρχαῖοι ἕλληνες ἐὰν κατ' ἐπίσημον στιγμὴν ἔβλεπον πτηνὸν διερχόμενον πρὸς τὰ δεξιά, ἐθεώρουν τοῦτο ὡς καλὸν οἰωνόν, ὡς κακὸν δὲ σημεῖον, ἐὰν διήρχετο πρὸς τὰ ἀριστερά· τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κατ' εὐφημισμὸν ὠνόμαζον *εὐώνυμον*, ὡς ὠνόμαζον Εὐμενίδας τὰς τρεῖς ἐκείνας καταχθονίους θεότητας, αἵτινες κατεδίωκον καὶ ἐβασάνιζον τοὺς κακουργοῦντας ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ζητοῦντες τρόπον τινὰ ἐν τῷ μυστηριώδει καὶ ἀφελεῖ φόβῳ αὐτῶν πρὸς πᾶν κακὸν νὰ ἐξιλεώσωσι τοῦτο διὰ καλῆς προσωνυμίας.

Ἡ δύναμις, ἡ ἐπιτηδειότης εἰς τὰς κινήσεις, τὰς μεγάλας ἢ τὰς μικράς, ἐκδηλοῦται καὶ διενεργεῖται διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός· παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὰ ἐργαλεῖα ἦσαν κατεσκευασμένα διὰ νὰ συλλαμβάνωνται διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς πρὸς χρῆσιν. Ὁσάκις δὲ ἐργάζονται καὶ αἱ δύο χεῖρες, τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς ἐργασίας ἐκτελεῖ ἡ δεξιά, ἐνῷ ταυτοχρόνως ἡ ἀριστερὰ χρησιμεύει ὡς ἁπλῆ ὑπηρέτρια τῆς εὐγενοῦς ἀντιστοίχου χειρός.

Εἰς τὸ κλειδοκύμβαλον ἡ ἀριστερὰ χεὶρ συνοδεύει τὴν δεξιάν, ἥτις τοὐναντίον ποιεῖ τὰς μᾶλλον ἐκτεταμένας, λεπτὰς καὶ ταχείας κινήσεις τοῦ μουσικοῦ τεμαχίου. Ἐὰν οἱ Ὀττεντότοι καὶ οἱ Σουδανάοι δὲν παίζωσι κλειδοκύμβαλον, γνωρίζουσιν ὅμως νὰ μάχωνται· καὶ οὗτοι λοιπὸν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀνασπῶσι τὸ ξίφος ἢ κραδαίνουσι τὴν λόγχην καὶ κρεουργοῦσι τὸν ἀντίπαλον, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ κρατεῖ τὴν ἀσπίδα.

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν τακτικὴν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης τὸ δεξιὸν κέρας συνεκροτεῖτο ἐξ ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, ἐνῷ τὸ εὐώνυμον κέρας ἦν ὑποδεέστερον ὡς πρὸς τὴν ποιότητα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν· καὶ σήμερον δὲ παρ' ἡμῖν ἐν τῷ στρατῷ τοὺς ὑψηλοτέρους ἄνδρας τάττουσι πρὸς τὸ δεξιὸν ἑκάστης διμοιρίας, ἐνῷ οἱ δυστυχεῖς *κορτοὶ* τίθενται εἰς τὸ ἀριστερόν. Ὁ δεξιὸς ψάλτης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πληρόνεται ἀκριβώτερον τοῦ ἀριστεροῦ· ἐν τοῖς γεύμασιν εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἀμφιτρύονος ἢ τῆς Ἀλκμήνης του κάθηται πρὸς τιμὴν ὁ ξενιζόμενος· ἐν δὲ ταῖς ἐθιμοτυπίαις τῶν Αὐλῶν ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ θέσις εἶνε πάντοτε ἡ τιμητικωτέρα. Ὁ Ἄδιμος (Adimo) ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τῶν Ἰνδῶν, ὁ υἱὸς τοῦ Βράχμα ἢ Βράμα, ὅστις πάλιν ἦτο υἱὸς τοῦ ἑαυτοῦ του, ἤτοι αὐτὸς ὁ ἴδιος Βράχμα ὁ θεός, ὁ δημιουργὸς τοῦ

παντός, ἐνσαρκωθεὶς εἰς ἄνθρωπον καὶ κυβερνήσας τὰς Ἰνδίας, ὧν σήμερον ἀντιπροσωπεύει ὁ λόρδος Δουφερίν, αὐτὸς λοιπὸν ὁ *Ἄδιμος*, ὅστις κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ὀνόματος ἐν τῇ ἑβραϊκῇ κοσμογονίᾳ ἐκλήθη *Ἀδάμ*, ἐγέννησε, κατὰ τὰς ἰνδικὰς παραδόσεις, τοὺς μὲν καλοὺς καὶ δικαίους ἀνθρώπους ἐκ τοῦ πρὸς *τὰ δεξιὰ* μέρους τοῦ ὀμφαλοῦ, τοὺς δὲ κακοὺς ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ· διὰ τὸν αὐτὸν λόγον φαίνεται ὅτι ἡ γυνὴ ἐπλάσθη ἐκ τῆς ἀριστερᾶς ἀπεξαρθρωθείσης ὠμοπλάτης τοῦ ἀνδρός, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἑβραϊκὴ κοσμογονία.

Ἐπὶ τέλους ἡ δεξιὰ χεὶρ χρησιμοποιεῖται εἰς τὸ γράφειν, ῥάπτειν, ζωγραφίζειν, σταυροκοπεῖσθαι, ῥαπίζειν καὶ γρονθοκοπίζειν, χαιρετᾶν, ῥαβδίζειν καὶ δεξιοῦσθαι, κλέπτειν καὶ φονεύειν καὶ πλαστογραφεῖν, καὶ ἐν γένει πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὑπηρετεῖν τὸν ἄνθρωπον πιστῶς καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους.

Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη τῆς *δεξιᾶς* χειρὸς ἐκδηλοῦται οὐ μόνον εἰς τὰ ποικιλώτατα καὶ λεπτοπίλεπτα τῶν χειρῶν ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀναγνωρίζεται καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ· οὕτω τὸ *δίκαιον* ἀγγλιστὶ λέγεται *the right*· ἤτοι δεξιόν, ἐπίσης γερμανιστὶ *das recht*, γαλλιστὶ *le droit* εἰς ἁπάσας δὲ τὰς γλώσσας ὑπάρχουσι φράσεις καὶ λέξεις πρὸς καθορισμὸν καλῆς τινος ἰδιότητος τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς ἀκριβείας καὶ ὀρθότητος τῶν πραγμάτων· οὕτω λέγομεν: ἐπιδέξιος, ἐπιδεξιότης κ.τ.λ. Γερμανιστὶ recht ἐπίσης σημαίνει *ὀρθόν*, *ἀκριβές*· οἱ ἄγγλοι τὸ *ἔχει καλῶς*, λέγουσιν: all right· ἡμεῖς ἔχομεν ἀναλόγους φράσεις, οἷον: ἦλθαν δεξιὰ κ.τ.λ. τὸ εὐθὺ οἱ γάλλοι ἐκφράζουσι διὰ τοῦ tout droit κ.τ.λ. χωρὶς δὲ νὰ διαμφισβητήσωμεν τὰ ὅρια τοῦ κράτους τῶν φιλολόγων, νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν ἐπ' ὀλίγον ἐντὸς αὐτοῦ διὰ νὰ κηρύξωμεν εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας ὅτι τὸ *δεξιὸς* παρήχθη ἐκ τοῦ ῥήματος *δέχομαι*, ὡσεὶ τάχα ὁ ἄνθρωπος εἶνε μονόχειρ καὶ μόνον διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς δέχεταί τι καὶ ἡ μεροληψία αὕτη ὑπὲρ τῆς δεξιᾶς χειρὸς εἶνε βεβαίως χαρακτηριστική.

Ἐν ἑνὶ λόγῳ εἰς οὐδὲν ἄλλο μέλος τοῦ σώματός του ὁ ἄνθρωπος τοσοῦτον πανηγυρικῶς ἐξεδήλωσε τὴν συμπάθειαν καὶ εὐγνωμοσύνην του, ὅσον εἰς τὴν *δεξιὰν χεῖρα*! Καὶ ἐν τούτοις αὕτη ἄνευ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς θὰ ἦτο σχεδὸν ἄχρηστος! ἐὰν ἡ ἀριστερὰ χεὶρ πλὴν τῆς μυϊκῆς δυνάμεως εἶχε καὶ συναίσθησιν τῆς περιφρονήσεως, ἣν ὑφίσταται, βεβαίως πρὸ πολλοῦ θὰ παρῃτεῖτο τῆς ὑπηρεσίας της ὡς τμηματάρχης πεπτωκότος ὑπουργείου, καὶ θὰ ἀπεχώρει τοῦ σώματος μετ' ἀγανακτήσεως.

Τίνα σημασίαν ἔχει ἡ μεγάλη αὕτη ὑπεροχὴ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς; πρέπει ἄρα γε εἰς τὴν ὑπεροχὴν ταύτην νὰ ἴδωμεν τὰ ἀποτελέσματα μακρᾶς ἐξασκήσεως γενομένης κατὰ παντός, ἐνσαρκωθεὶς εἰς ἄνθρωπον καὶ κυβερνήσας τὰς Ἰνδίας, ὧν σήμερον ἀντιπροσωπεύει ὁ λόρδος Δουφερίν, αὐτὸς λοιπὸν ὁ *Ἄδιμος*, ὅστις κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ὀνόματος ἐν τῇ ἑβραϊκῇ κοσμογονίᾳ ἐκλήθη *Ἀδάμ*, ἐγέννησε, κατὰ τὰς ἰνδικὰς παραδόσεις, τοὺς μὲν καλοὺς καὶ δικαίους ἀνθρώπους ἐκ τοῦ πρὸς *τὰ δεξιὰ* μέρους τοῦ ὀμφαλοῦ, τοὺς δὲ κακοὺς ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ· διὰ τὸν αὐτὸν λόγον φαίνεται ὅτι ἡ γυνὴ ἐπλάσθη ἐκ τῆς ἀριστερᾶς ἀπεξαρθρωθείσης ὠμοπλάτης τοῦ ἀνδρός, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἑβραϊκὴ κοσμογονία.

Ἐπὶ τέλους ἡ δεξιὰ χεὶρ χρησιμοποιεῖται εἰς τὸ γράφειν, ῥάπτειν, ζωγραφίζειν, σταυροκοπεῖσθαι, ῥαπίζειν καὶ γρονθοκοπίζειν, χαιρετᾶν, ῥαβδίζειν καὶ δεξιοῦσθαι, κλέπτειν καὶ φονεύειν καὶ πλαστογραφεῖν, καὶ ἐν γένει πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὑπηρετεῖν τὸν ἄνθρωπον πιστῶς καὶ κατὰ διαφόρους τρόπους.

Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη τῆς *δεξιᾶς* χειρὸς ἐκδηλοῦται οὐ μόνον εἰς τὰ ποικιλώτατα καὶ λεπτοπίλεπτα τῶν χειρῶν ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀναγνωρίζεται καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ· οὕτω τὸ *δίκαιον* ἀγγλιστὶ λέγεται *the right*· ἤτοι δεξιόν, ἐπίσης γερμανιστὶ *das recht*, γαλλιστὶ *le droit* εἰς ἁπάσας δὲ τὰς γλώσσας ὑπάρχουσι φράσεις καὶ λέξεις πρὸς καθορισμὸν καλῆς τινος ἰδιότητος τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς ἀκριβείας καὶ ὀρθότητος τῶν πραγμάτων· οὕτω λέγομεν: ἐπιδέξιος, ἐπιδεξιότης κ.τ.λ. Γερμανιστὶ recht ἐπίσης σημαίνει *ὀρθόν*, *ἀκριβές*· οἱ ἄγγλοι τὸ *ἔχει καλῶς*, λέγουσιν: all right· ἡμεῖς ἔχομεν ἀναλόγους φράσεις, οἷον: ἦλθαν δεξιὰ κ.τ.λ. τὸ εὐθὺ οἱ γάλλοι ἐκφράζουσι διὰ τοῦ tout droit κ.τ.λ. χωρὶς δὲ νὰ διαμφισβητήσωμεν τὰ ὅρια τοῦ κράτους τῶν φιλολόγων, νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν ἐπ' ὀλίγον ἐντὸς αὐτοῦ διὰ νὰ κηρύξωμεν εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας ὅτι τὸ *δεξιὸς* παρήχθη ἐκ τοῦ ῥήματος *δέχομαι*, ὡσεὶ τάχα ὁ ἄνθρωπος εἶνε μονόχειρ καὶ μόνον διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς δέχεταί τι καὶ ἡ μεροληψία αὕτη ὑπὲρ τῆς δεξιᾶς χειρὸς εἶνε βεβαίως χαρακτηριστική.

Ἐν ἑνὶ λόγῳ εἰς οὐδὲν ἄλλο μέλος τοῦ σώματός του ὁ ἄνθρωπος τοσοῦτον πανηγυρικῶς ἐξεδήλωσε τὴν συμπάθειαν καὶ εὐγνωμοσύνην του, ὅσον εἰς τὴν *δεξιὰν χεῖρα*! Καὶ ἐν τούτοις αὕτη ἄνευ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς θὰ ἦτο σχεδὸν ἄχρηστος! ἐὰν ἡ ἀριστερὰ χεὶρ πλὴν τῆς μυϊκῆς δυνάμεως εἶχε καὶ συναίσθησιν τῆς περιφρονήσεως, ἣν ὑφίσταται, βεβαίως πρὸ πολλοῦ θὰ παρῃτεῖτο τῆς ὑπηρεσίας της ὡς τμηματάρχης πεπτωκότος ὑπουργείου, καὶ θὰ ἀπεχώρει τοῦ σώματος μετ' ἀγανακτήσεως.

Τίνα σημασίαν ἔχει ἡ μεγάλη αὕτη ὑπεροχὴ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς; πρέπει ἄρα γε εἰς τὴν ὑπεροχὴν ταύτην νὰ ἴδωμεν τὰ ἀποτελέσματα μακρᾶς ἐξασκήσεως γενομένης κατὰ παραδόσιν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς μέχρι σήμερον;

Τοῦτο θὰ ἦτο τολμηρὸν καὶ δὴ καὶ ἐπιπόλαιον.

Ἐὰν φιλοσοφήσῃ τις ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐν λόγῳ ὑπεροχῆς τῆς δεξιᾶς χειρὸς βοηθούμενος ὑπὸ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ φυσιολογίας, θὰ καταλήξῃ εἰς ἀλλοίαν ὅλως ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου. Ἡ παρατήρησις ἐν πρώτοις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν ἄκρων τοῦ σώματος ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πλησιέστερον αὐτοῦ ἐν τῇ ζωολογικῇ κλίμακι κειμένων ὄντων. Τὰ πλεῖστα τῶν ζώων εἶνε ἀμφιδέξια, πάντα μεταχειρίζονται ἀδιαφόρως καὶ τοὺς δύο ἐμπροσθίους πόδας των (κύων, γαλῆ, λέων, τίγρις κ. τ. λ.) ἡ πίθηκος μεταχειρίζεται καὶ τὰ τέσσαρα μέλη αὐτοῦ ἐξ ἴσου σχεδὸν ὡς χεῖρας, συνήθως δὲ καὶ τὴν οὐρᾶν του, διὸ καὶ εἶνε ἐπιδεξιώτατος εἰς τὰς κινήσεις καὶ εὐκινητότατος· οἱ *φυσιοδίφαι* μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ πίθηκοι εἰς τὰ δάση φαίνονται πετῶντες μᾶλλον ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον, συλλαμβάνουσι δὲ ταχύτατα καὶ τὰ πτηνὰ αὐτὰ πετῶντα. Οὐχ ἧττον παρατηρηταί τινες βεβαιοῦσι ὅτι εἴδη τινὰ πιθήκων κατὰ προτίμησιν μεταχειρίζονται ἐνίοτε τὴν δεξιὰν χεῖρά των, τοῦθ' ὅπερ δύναται νὰ ἐμβάλλῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς μελαγχολικὰς σκέψεις περὶ τῆς καταγωγῆς του.

Τὰ ζῶα πρὸς τούτοις δὲν ἔχουσι τὴν θαυμαστὴν ἰδιότητα τοῦ ὁμιλεῖν καὶ ἑπομένως οὔτε ἰδιαιτέραν συσκευὴν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ πρὸς ἐκφρασιν τῶν διανοημάτων αὐτῶν διὰ τοῦ λόγου. Τὰ δύο ἄρα ἡμισφαίρια τοῦ ἐγκεφάλου αὐτῶν φαίνονται ἔχοντα τὴν αὐτὴν λειτουργικότητα καὶ σπουδαιότητα ἄνευ ὑπεροχῆς τινος τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἑτέρου.

Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ὅμως ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα· ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς λειτουργίας καὶ τὴν διηνεκῆ ἐργασίαν τὸ ἀριστερὸν ἡμισφαίριον τοῦ ἐγκεφάλου του εἶνε πολὺ σπουδαιότερον τοῦ δεξιοῦ, καθότι πλὴν τῆς ἐξαρτήσεως τῶν κινήσεων τῆς δεξιᾶς χειρὸς (πλειότερον καὶ δὴ καὶ λεπτότερον ἐργαζομένης ἢ ἡ ἀριστερά) ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμισφαιρίου, καὶ ἡ ἕδρα τοῦ μηχανισμοῦ ὡς γνωστὸν, τοῦ ὁμιλεῖν εὑρίσκεται ἐν τῷ αὐτῷ ἡμισφαιρίῳ· δὲν δυνάμεθα οὔτε λέξιν νὰ ἀρθρώσωμεν οὔτε τὴν δεξιὰν χεῖρα νὰ κινήσωμεν ἄνευ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμισφαιρίου· ἀκριβῶς δὲ ὁ *λόγος*, τὸ μέγιστον τοῦτο δῶρον τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑνὸς, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ δεξιὰ χεὶρ ἠνέῳξαν τὸ μέγα χάσμα μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν λοιπῶν ζώων. Ὅθεν παρατηροῦμεν ὅτι δύο σπουδαιότεραι λειτουργίαι ἐνετοπίσθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἓν ἡμισφαίριον, τὸ *ἀριστερὸν* καὶ οὐχὶ τὸ δεξιόν.

Καὶ ὁποίαν σημασίαν ἔχει τοῦτο;

Μεγίστην· ὑπάρχει εἰς γενικὸς καὶ ἀμετάβλητος νόμος ἐν τῷ ζωϊκῷ κόσμῳ συνιστάμενος εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ *εἰδίκευσις τῶν ὀργάνων εἰς τὰ ὄντα* εἶνε σημεῖον τελειοποιήσεως καὶ προόδου αὐτῶν ἐν τῇ ζωολογικῇ κλίμακι, ὡς ὁ καταμερισμὸς τῶν ἐργασιῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶνε σημεῖον πολιτισμοῦ καὶ προόδου. Εἰς τὰς στοιχειώδεις κοινωνίας ἕν ἄτομον ἐξασκεῖ ταὐτοχρόνως πολλὰ καὶ διάφορα ἐπαγγέλματα, ἐνῷ εἰς τὰς πεπολιτισμένας ἡ ἐργασία καταμερίζεται ἐπ' ἄπειρον. Ὁ Πάρις ἦτο βασιλόπαις καὶ βοσκός· οἱ χωρικοὶ προϋχοντες εἶνε ἄρχοντες καὶ γεωργοὶ καὶ τσαρουχοποιοί ἐνίοτε· οἱ παντοπῶλαι τῶν χωρίων καὶ μικρῶν πόλεων συγκεντροῦσιν ἐν τῷ παντοπωλείῳ των ὀρύζιον, ὑφάσματα, ἐλαίας, ἀρώματα, σκόροδα, βιβλία, ὑποδήματα, φάρμακα, κοσμήματα καὶ ἐν γένει πάντα ὅσα ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ματαιότης τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτοῦσιν· οἱ κουρεῖς εἶνε καφεπῶλαι, κουρεῖς καὶ ὀδοντοϊατροὶ κτλ.

Τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ· ἀρχάμενοι ἀπὸ τῶν ζωοφύτων καὶ ἐπισκοποῦντες τὰς τάξεις τῶν μαλακίων, τῶν δακτυλιωτῶν, καὶ τῶν σπονδυλωτῶν μέχρι τοῦ ἀνθρώπου παρατηροῦμεν ὅτι αἱ διάφοροι ὀργανικαὶ συσκευαὶ αἱ ἐνυπάρχουσαι ἤδη εἰς τὸν τέλειον ἄνθρωπον, ἤτοι τὸ ἀναπνευστικὸν σύστημα, τὸ κυκλοφορικόν, τὸ πεπτικόν, τὸ γεννητικὸν καὶ τὸ νευρικὸν κ. τ. λ. ἢ δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰ ἀτελέστερα τῶν ὄντων, ἢ εἶνε εἰς ἓν συγκεχωνευμένα, ἢ ἐν στοιχειώδει καὶ ἀτελεῖ καταστάσει εὑρίσκονται· ἡ *εἰδίκευσις* τῶν ὀργάνων προβαίνει βαθμηδὸν ἐφ' ὅσον τὸ ζῶον ἀνέρχεται εἰς τὰς βαθμίδας τῆς ζωολογικῆς κλίμακος. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἐφ' ὅσον τελειοπειεῖται τὸ ζῶον, ἐπὶ τοσοῦτον αἱ διάφοροι λειτουργίαι τοῦ σώματος ἐντοπίζονται εἰς εἰδικὰ ὄργανα. Τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ γένος π. χ. εἰς τὰ ἀτελέστερα ὄντα ὑπάρχουσι ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ, μόνον δὲ εἰς τὰ τελειότερα τὰ γένη χωρίζονται· ἐπίσης τὸ νευρικὸν σύστημα ὑπάρχον ὡς σύστημα γαγγλίων εἰς τὰ ἀτελῆ ὄντα, βαθμηδὸν συγκεντροῦται μέρος αὐτοῦ εἰς μίαν μάζαν, τὸν ἐγκέφαλον παρὰ τοῖς τελειοτέροις ζώοις κ. τ. λ.

Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τὸν ἐγκέφαλον τῶν πλησιέστερον τῷ ἀνθρώπῳ κειμένων ζώων πλήρης ἐπικρατεῖ ἰσότης μεταξὺ τῶν δύο ἡμισφαιρίων ὡς πρὸς τὴν λειτουργικότητα αὐτῶν, εἰς τὸν ἀνθρώπινον ἐγκέφαλον τοὐναντίον τὸ ἀριστερὸν ἡμισφαίριον ἀνέλαβε σπουδαιοτέρας λειτουργίας ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ, διότι ἐν ἐκείνῳ ἑδράζει ὁ μηχανισμὸς τοῦ *λόγου* καὶ τῶν κινήσεων τῆς *δεξιᾶς* χειρός, ἤτοι τὸ ἀριστερὸν ἐγκεφαλικὸν ἡμισφαίριον ἐγένετο *εἰδικώτερον* διά τινας λειτουργίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ *εἰδίκευσις* τῶν ὀργάνων εἶνε τὸ ἀλάνθαστον σημεῖον τῆς ὀργανικῆς τελειότητος ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν ὄντων, ἕπεται ὅτι ἡ ἀνισότης αὕτη τῶν δύο ἡμισφαιρίων τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου σημαίνει τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ τῆς *δεξιᾶς* χειρὸς ἔγκειται ἐν τῇ ὑπεροχῇ, ἐν τῇ *εἰδικεύσει*, τοῦ ἀριστεροῦ ἡμισφαιρίου, ἐξ οὗ ἀμέσως αὕτη ἐξαρτᾶται· ἡ *χρῆσις ἄρα καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶνε σημεῖον* τῆς τελειότητος τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ καὶ οὐχὶ τυχαῖον ἀποτέλεσμα συνηθείας καὶ ἐξασκήσεως αὐτῆς· εἶνε ἔκφρασις, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀποτέλεσμα τῆς τελειοποιήσεως καὶ ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐχὶ ἡ αἰτία, ὡς ἄλλοτε ἐφρόνουν φιλόσοφοί τινες.

Ἐξ ὅλων ὅθεν τῶν ὄντων ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὁ τελειότερος, καθότι κατωρθώθη σὺν τῷ χρόνῳ νὰ *εἰδικευθῇ* καὶ αὐτὸς ὁ ἐγκέφαλός του, εἰς τρόπον ὥστε τὸ *ἀριστερὸν ἡμισφαίριον* νὰ *ἐνέχῃ* τὴν ἕδραν τοῦ *λόγου* καὶ τῶν θαυμασίων κινήσεων τῆς δεξιᾶς χειρός, τοῦθ' ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς τὸν ἐγκέφαλον τῶν ζώων. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἑδράζῃ ὁ μηχανισμὸς τοῦ *λόγου*, ὅστις εἶνε τὸ ὄργανον τῆς διανοίας, ἐν τῷ ἀριστερῷ ἡμισφαιρίῳ, εἶνε φυσικώτερον ὅπως καὶ ἡ διάνοια εὑρίσκηται πλησίον αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἡμισφαιρίῳ καὶ τῶντι αἱ βλάβαι αὐτοῦ βαθύτερον προσβάλλουσι τὴν διάνοιαν ἢ αἱ βλάβαι τοῦ δεξιοῦ ἡμισφαιρίου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὂν μᾶλλον ὄργανον τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὀλιγώτερον ὄργανον τῆς διανοίας.

Ἀλλὰ δὲν εἶνε κατάλληλος ὁ τόπος ἐνταῦθα πρὸς εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ ζητήματος τούτου· τοῦτο μόνον ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ἐν τῷ νῷ, ὅτι τὸ ἀριστερὸν ἐγκεφαλικὸν ἡμισφαίριον εἶνε τὸ ὄργανον τῆς *διανοίας*, τοῦ *λόγου* καὶ τῆς *δεξιᾶς χειρὸς* δι' ὧν ἁπάντων ὁ ἄνθρωπος κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκηρύχθη βασιλεὺς τῶν ζώων καὶ τῆς δημιουργίας.

Εἴμεθα, ὡς ἐλέγομεν δύο *ἡμίσεις* ἄνθρωποι ἢ μᾶλλον δύο ὁλόκληροι, καὶ οὐχὶ εἷς, ἀφοῦ τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ ἐγκεφάλου εἶνε διάφορον τοῦ δεξιοῦ καὶ σπουδαιότερον καὶ δή καὶ *ἀνθρωπινότερον*, καὶ κυρίως ἔπρεπε νὰ ὑποληπτώμεθα τὸ *ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ σώματος* ἡμῶν, τὸ ὁποῖον τόσον ἀγενῶς ὑβρίζεται καὶ περιφρονεῖται ἔν τε τῇ γλώσσῃ καὶ τοῖς ἔθιμοις τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πολὺ τῶν ἀνθρώπων δὲν γνωρίζει φυσιολογίαν, ἃς ἐξακολουθῇ ὑπάρχουσα ἡ ὑπόληψις καὶ ἡ πρόληψις αὕτη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος, ὡς ὑπάρχουσι τόσαι ἄλλαι προλήψεις καὶ ἀδικίαι· τοιαύτην φιλοσοφικὴν σημασίαν κέκτηται ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου.

ΣΙΜΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν Καταστημάτων ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 301—1885.